

واکاوی موضوع امید و امکان‌های تولید آن؛ با تأکید بر ظرفیت‌های ارتقای مشارکت‌های عمومی در مجلس شورای اسلامی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تاریخ انتشار:
۱۴۰۲/۱۲/۱۶

شماره مسلسل: ۱۹۶۶۱
کد موضوعی: ۲۱۰

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

عنوان گزارش:

واکاوی موضوع امید و امکان‌های تولید آن؛ با تأکید بر ظرفیت‌های ارتقای مشارکت‌های
عمومی در مجلس شورای اسلامی

نام دفتر:

مطالعات اجتماعی (گروه تعاون، مشارکت‌های مردمی و سرمایه اجتماعی)

نوع گزارش: طرح و لایحه ، نظارتی ، راهبردی

تهیه و تدوین:

محسن ردادی

اظهارنظرکنندگان:

حیدر نجفی رستاقی (دفتر مطالعات بنیادین حکمرانی)

روح‌اله مکارم، محمد صالحی (دفتر حقوقی)

مدیر مطالعه:

محمد تقی ضرغام افشار

ناظران علمی:

مهدی مختاری پیام، صابر جعفری کافی آباد

ویراستار ادبی:

شیوا امین اسکندری

گرافیک و صفحه آرایی:

محمد دهقانی شهربابی

تاریخ شروع مطالعه: ۱۴۰۲/۰۱/۲۰

۱. واژه‌های کلیدی:
۲. حکمرانی مردمی
۳. امید اجتماعی
۴. عریضه
۵. مشارکت
۵. پیشنهاد مردمی قانون

فهرست مطالب

چکیده.....	۶
خلاصه مدیریتی.....	۷
۱.مقدمه.....	۹
۲.پیشینه پژوهش.....	۱۰
۳.رہیافت‌های نظری مفهوم امید.....	۱۱
۴.سازوکارها و ابزارهای تقنینی افزایش امید مردم به مجلس شورای اسلامی.....	۱۴
۵.سازوکارها و ابزارهای ارتقای کنش ارتباطی میان مردم و نمایندگان.....	۱۹
۶.جمع‌بندی.....	۲۴
منابع و مآخذ.....	۲۶

فهرست اشکال، جداول و تصاویر

شکل ۱. رویکرد روان‌شناختی به امید.....	۱۲
جدول ۱. شرایط کنش ارتباطی و دلالت‌های سیاسی آن.....	۲۰
جدول ۲. درصد وقت‌گذاری نمایندگان پارلمان هلند برای مردم.....	۲۴
جدول ۳. راهبردها و راهکارهای مجلس برای ایجاد امید در بین مردم.....	۲۵
تصویر ۱. ویژگیت حوزه انتخابی یکی از نمایندگان پارلمان انگلستان و ملاقات با شهروندی از حوزه انتخابیه.....	۲۱
تصویر ۲. نمونه‌ای از صفحه اینترنتی تعاملی یک نماینده مجلس در استرالیا.....	۲۳

واکاوی موضوع امید و امکان‌های تولید آن؛ با تأکید بر ظرفیت‌های ارتقای مشارکت‌های عمومی در مجلس شورای اسلامی

چکیده

کند. این ابزارها عبارتند از: «وتوی مردمی قانون یا همه‌پرسی ملغی‌کننده»، «همه‌پرسی تقنینی‌مشورتی»، «پیشنهاد مردمی قانون»، «عریضه»، «ارتباط و گفتگو با شهروندان به منظور رسیدن به تفاهم و همدلی». بسیاری از این ابزارها در قانون وجود دارد و بقیه نیز تعارضی با قانون ندارد. می‌توان به این ابزارها صورت قانونی بخشید و در نتیجه امید اجتماعی را افزایش داد.

این گزارش در پی واکاوی مفهوم امید اجتماعی است و تلاش می‌کند نقش و ابزارهای در اختیار مجلس شورای اسلامی برای ارتقای امید را بررسی کند. پیش‌بینی راه‌های متعدد برای رسیدن به هدف، باعث افزایش اعتماد می‌شود. یکی از مهم‌ترین این راه‌ها، افزایش مشارکت عمومی مردم است. مجلس شورای اسلامی با در نظر گرفتن راه‌های متعدد برای اثرگذاری شهروندان در فرایند قانونگذاری و نظارت می‌تواند به افزایش امید اجتماعی کمک

بیان/شرح مسئله

در نگاه جامعه‌شناسی، امید اجتماعی زمانی به وجود می‌آید که ساختارهای اجتماعی مسیرهای متعددی را برای رسیدن به اهداف شهروندان فراهم آورد. اما اگر این مسیرها محدود یا خارج از دسترس باشند، احتمال سرخوردگی و ناامیدی شهروند افزایش می‌یابد. «رونالد آرنسون» مفهوم امید اجتماعی را مبنا و شالوده اراده اجتماعی و اقدام سیاسی می‌داند. کوشش‌های جمعی برای دستیابی به اهداف عملی اجتماعی باعث خلق شیوه‌های جدید تفکر، تجربه، درک و اقدام می‌شود. امید اجتماعی زمانی متولد می‌شود که افراد با هدفی خاص، در کنار هم قرار گیرند.

رویکرد اجتماعی، مقوله امید را در متن وسیع‌تر اجتماعی قرار می‌دهد. امید اجتماعی آن چیزی است که در معرفت و آگاهی جمعی کنشگران ساری و جاری است و باید تعامل کنشگر و نظام اجتماعی واکاوی شود. امید اجتماعی یک پروژه واقع‌گرایانه است که به بهبود و بهسازی شرایط اجتماعی کمک می‌کند. امید اجتماعی ابزار مفهومی است که نشان می‌دهد چگونه می‌توان از وضع کنونی به شیوه‌ای مسالمت‌جویانه به آینده بهتری رسید. اگر این احساس اجتماعی، واقع‌گرایانه نباشد، با آرزو، خوش‌خیالی و خوش‌بینی مواجه هستیم نه امید اجتماعی.

امید اجتماعی، به معنای وجود امکان‌های مختلف برای پیگیری اهداف توسط شهروندان است. در این چارچوب، مهم‌ترین اقدام مجلس شورای اسلامی برای امیدآفرینی، «گشودن امکان» است. زمانی که مجلس شورای اسلامی راه‌های گوناگون و مختلفی برای شهروندان تدارک ببیند که با رفع موانع و تسهیل‌گری به منظور کنشگری فعال، برای بهبود زندگی اجتماعی خود تلاش کنند، به ارتقای امید اجتماعی کمک کرده است. ابزارهایی در اختیار مجلس شورای اسلامی است که بر اساس آنها می‌تواند مشارکت اجتماعی را افزایش دهد و امید اجتماعی را ارتقا بخشد.

نقطه نظرات/یافته‌های کلیدی

برای افزایش امید اجتماعی، مهم است که مجلس نسبت به طرح‌ها و پیام‌هایی که از سوی مردم ارسال می‌شود نفوذناپذیر نباشد؛ بلکه فعالانه آنها را دریافت کند و در دستور کار قرار دهد. به عبارت دیگر مردم بتوانند از روش‌های گوناگون، اهداف خود را در صحن

مجلس پیگیری کنند. پارلمانی که نقش مردم را به‌عنوان «شریک سیاستگذاری» در نظر می‌گیرد و آنها را در فرایند قانونگذاری مشارکت می‌دهند امیدآفرین است. در این گزارش، ابزارهایی که در اختیار مجلس است و با عملیاتی کردن آنها امید اجتماعی افزایش می‌یابد بررسی می‌شود. این ابزارها عبارتند از:

■ **وتوی مردمی قانون یا همه‌پرسی ملغی‌کننده:** به این معنا که مردم اجازه داشته باشند با یک «قانون جدیداً تصویب‌شده» یا «قانون در حال اجرا» مخالفت بورزند. پس از طرح درخواست از سوی مردم که حاوی حداقل امضاهای لازم باشد اقدام به همه‌پرسی برای نسخ تمام یا قسمتی از یک قانون آغاز می‌شود. البته لازم است محدودیت‌هایی برای وتوی مردمی در نظر گرفت که با قانون اساسی تعارض نداشته باشد.

■ **همه‌پرسی تقنینی مشورتی:** براساس این قاعده، همه یا بخش‌هایی از طرح یا لایحه در معرض نظر مردم قرار داده می‌شود و نظر مشورتی شهروندان دریافت می‌گردد. قاعدتاً مجلس الزامی ندارد که از نتیجه این همه‌پرسی اطاعت کند.

■ **پیشنهاد مردمی قانون:** در برخی از کشورها این اختیار به مردم داده شده که پیشنهادی مبنی بر اصلاح یا تصویب قانون ارائه کنند. این کار از دو طریق ممکن است: اول اینکه یک متن تدوین‌شده در قالب پیش‌نویس تقنینی از سوی عموم مردم تهیه و به مجلس ارسال شود. دوم اینکه، مردم موضوعی را پیشنهاد کنند که در دستور کار مجلس قرار گیرد و در صحن علنی مورد بحث قرار گیرد. در مجلس عوام انگلستان، به صورت سالیانه سه تاریخ مشخص می‌شود تا موضوع‌هایی که به درخواست مردم باید مورد توجه مجلس قرار گیرد در صحن پارلمان به بحث گذاشته شود. در ایتالیا براساس ماده (۵۰) قانون اساسی، شهروندان می‌توانند با ثبت درخواست، تصویب ابزارهای قانونی را مطالبه یا نیازهای جمعی خود را ابراز کنند. جالب است که عریضه‌های ثبت‌شده در پارلمان ایتالیا در سال‌های اخیر چند برابر شده‌اند.

■ **عریضه:** عبارت است از اینکه شماری از شهروندان بررسی امری را بخواهند. عریضه تلویحاً معنی شکایت‌نامه نیز می‌دهد و به این معناست که عده‌ای از شهروندان از دولت شکایت کنند و از نمایندگان خود در مجلس بخواهند که حق آنها را استیفا

اشتراک ویدئویی؛ ارتباط تعاملی از طریق صفحه اینترنتی (صفحه اینترنتی مشورتی در خصوص طرح‌های قانونی، صفحه اینترنتی مشورتی درباره موضوع‌ها، گروه‌های گفتگوی برخط، ثبت اینترنتی عریضه، نظر سنجی‌های اینترنتی).

پیشنهاد راهکارهای تقنینی، نظارتی یا سیاستی

پیشنهاد‌های زیر به منظور افزایش امید اجتماعی از سوی مجلس شورای اسلامی ارائه می‌شود:

۱ تأسیس برنامه‌های کاربردی جدید موبایل پایه (شبیه کلاب هاوس) که یک فضای عمومی برای گفتگو و کنش ارتباطی میان مردم و نمایندگان فراهم می‌کند.

۲ انجام همه‌پرسی تقنینی مشورتی. همه یا بخش‌هایی از طرح یا لایحه در معرض نظر مردم قرار بگیرد و نظر مشورتی شهروندان جویا شود. مجلس ملزم نیست از نتیجه همه‌پرسی اطاعت کند و تصمیم‌گیری نهایی بر عهده نمایندگان است.

۳ به رسمیت شناختن «پیشنهاد مردمی قانون». در این زمینه می‌توان بندی در آیین‌نامه داخلی مجلس گنجانده که بر اساس آن، مردم اجازه داشته باشند که متنی را در قالب یک پیش‌نویس تقنینی به مجلس تقدیم کنند. این پیشنهاد مردمی لازم است حدنصاب معینی امضای شهروندان را کسب کرده باشد. پیشنهاد مردمی قانون، با حمایت نمایندگان می‌تواند مانند یک طرح و لایحه در کمیسیون‌ها و صحن مجلس بررسی شود.

۴ افزایش شفافیت مجلس با انتشار داده‌های بیشتر. مثلاً می‌توان صورت جلسه کمیسیون‌ها را در تارنمای مجلس منتشر کرد.

۵ گشودگی و کاهش محرمانگی. به این معنا که برخی داده‌ها و اطلاعات را می‌توان بر اساس درخواست شخصی شهروندان یا تشکل‌های اجتماعی در اختیار آنها قرار داد.

۶ در نظر گرفتن چند کرسی استماعی در کمیسیون‌ها به منظور افزایش شفافیت و آگاهی مردم نسبت به روندها و فعالیت‌های مجلس شورای اسلامی. پیشنهاد می‌شود چند صندلی در کمیسیون‌ها در نظر گرفته شود که در موضوع‌های غیر محرمانه برخی دانشگاهیان، شهروندان و افراد علاقه‌مند به صورت عضو استماعی در جلسه کمیسیون حاضر شوند.

۷ ترتیب دادن برنامه‌های بازدید مجلس‌گردی برای بازدید مردم از محوطه مجلس در هنگام فعالیت. این تورها به صحن مجلس و کمیسیون‌ها هدایت می‌شوند تا شاهد فعالیت‌های مجلسیان باشند. در این برنامه، افراد فقط نظاره‌گر هستند و گفتگو با نمایندگان (که می‌تواند در فعالیت آنها اختلال ایجاد کند)

کند. عریضه ابزار مؤثری است برای به گوش رساندن صدای افکار عمومی در خصوص سیاستی خاص. قابل تصور است که اگر مردم بتوانند از طریق مجلس شورای اسلامی دادخواهی کنند، تا چه اندازه امید مردم به این نهاد و کل نظام جمهوری اسلامی افزایش می‌یابد. در اتریش بنا بر ماده (۴۱) قانون اساسی این کشور گروهی از شهروندان می‌توانند با استناد به حق ارائه عریضه، مستقیماً از پارلمان بررسی امری را درخواست کنند. پارلمان آلمان نیز به عریضه‌بهای زیادی داده و از آن برای مردمی شدن پارلمان استفاده کرده است. در پارلمان اسکاتلند عریضه توانایی تغییر قانون، یا سیاست دولت، یا تجدیدنظر در اصول یک موضوع، یا تغییر تصمیم را دارد.

■ ارتباط چهره‌به‌چهره: این ابزار می‌تواند باعث شود که مردم احساس کنند صدای آنها را نمایندگان می‌شنوند. توجه بیشتر به این ابزار می‌تواند امید اجتماعی را افزایش دهد. در این ارتباط‌ها، شهروندان مسائل و مشکلات عمومی (و نه مسائل شخصی و محدود) را بیان کرده و از منظر خود راه‌حل‌ها را بیان می‌کنند. این صحبت‌ها به منظور ایجاد تفاهم میان شهروندان و نمایندگان و افزایش همدلی و امید انجام می‌گیرد.

■ ویزیت حوزه انتخابی: «ویزیت حوزه انتخابی» در پارلمان‌های ایرلند، اسکاتلند و بریتانیا رواج دارد. منظور از ویزیت حوزه انتخابی این است که در زمانی مشخص، نماینده مجلس جلسه‌های دوبه‌دو با شهروندان حوزه انتخابی برگزار می‌کند و طی آن نگرانی‌ها، دغدغه‌ها و موضوع‌های مورد نظر شهروند به نماینده منتقل می‌شود.

■ گردهمایی تالار شهر: این نوع از ملاقات چهره‌به‌چهره در مجالس ایالتی آمریکا، استرالیا و کانادا جریان دارد. هدف از این جلسه همفکری نمایندگان مجلس با مردم و شنیدن دغدغه‌های آنهاست. به این منظور جلسه‌ای در یک مکان عمومی (از جمله تالار شهر، مدارس، کتابخانه‌ها، تالار شهرداری و کلیساها) برگزار می‌شود و شهروندان علاقه‌مند، میزبان نماینده حوزه انتخابیه می‌شوند. برگزاری این جلسه قالب خاصی ندارد و پس از تشکیل، هر کدام از شهروندان می‌تواند موضوعی را مطرح کند و نظر نماینده مجلس را بخواهد. گردهمایی تالار شهر، ابزار مفیدی است که نمایندگان در جریان نظرهای مردم در موضوع‌های مختلف قرار گیرند و در نتیجه درک مشترکی به وجود آید.

■ ارتباط مجلس با مردم از طریق رسانه‌ها شامل ارتباط ویدئویی (مانند پخش جلسات علنی مجلس در تارنما، پخش جلسات کمیسیون در وبگاه، شبکه تلویزیونی مجلس، سرویس‌های

که به سن ۱۸ سالگی رسیده‌اند و می‌توانند رأی بدهند و توضیح اقدام‌ها و کارویژه‌های مجلس.

۱۰ پخش مذاکرات کمیسیون‌ها از طریق رادیو یا اینترنت.

۱۱ ارسال اخبار، تصمیم‌ها، گزارش‌ها برای افرادی که در حوزه‌ای خاص (کسب و کار، کشاورزی، سیاست خارجی، ...) اظهار علاقه کرده‌اند از طریق ایمیل یا پیام‌رسان‌ها.

۱۲ اصلاح تارنمای مجلس به گونه‌ای که برای جوانان جذاب‌تر و در دسترس‌تر باشد.

در برنامه نیست. در این بازدیدها، فضایی دوستانه و جذاب برای بازدیدکنندگان مهیا می‌شود و فرصتی برای مشاهده کارهایی که نمایندگان انجام می‌دهند.

۸ حضور نمایندگان مجلس در دانشگاه‌ها و تبادل نظر با دانشجویان و اساتید در جلسه‌های مشترک و مطالعاتی. منظور این است که دانشجویان و نمایندگان، طرح و موضوعی را با هم بررسی و پیش ببرند. این نوع پیشبرد مشترک طرح‌ها و لوایح می‌تواند باعث امیدواری جامعه نخبگان شود.

۹ ارسال نامه راهنما با امضای رئیس مجلس خطاب به جوانانی

۱. مقدمه

«امید» به شهروندان جامعه انگیزه می‌دهد که برای پیشرفت و بهتر شدن وضعیت، تلاش کنند. در جامعه‌ای که امید وجود نداشته باشد، تمایلی به انجام کنش‌های جمعی وجود ندارد. از این جهت، برنامه‌ریزی برای تقویت امید را می‌توان مقدم و پیش شرط توسعه دانست. از طرف دیگر، با وجود امید در جامعه، تاب‌آوری در برابر ناکامی‌ها و شکست‌ها افزایش می‌یابد. در صورتی که جامعه ناامید، بیشتر و زودتر از شکست‌ها متأثر می‌شود و هر ناکامی را پایان خط تلقی می‌کند.

رهبر معظم انقلاب اسلامی در سخنرانی ۱۴ خرداد ۱۴۰۲، بر اهمیت موضوع امید تأکید کردند: «سعی دشمن این است که جوان ایرانی را ناامید کند... ما همه وظیفه داریم؛ نخبگان وظیفه دارند؛ هسته‌های انقلابی وظیفه دارند؛ فعالان دانشگاهی، فعالان حوزوی، صاحبان جایگاه‌های اجتماعی به‌ویژه کسانی که حرف آنها به گوش مردم می‌رسد، مردم حرف آنها را می‌شنوند، اینها وظیفه دارند؛ وظیفه این است که ایمان‌ها را تقویت کنند، امیدها را تقویت کنند، شبهه‌ها را برطرف کنند، شیوه‌های دشمن در شبهه‌آفرینی و یأس‌آفرینی را خنثی کنند.» [۱]

با توجه به این سخنان، همه دستگاه‌ها از جمله مجلس شورای اسلامی وظیفه دارند که با ابزارهای مختلف، امید را افزایش دهند. هدف اصلی گزارش این است که ابزارهای امیدآفرین در اختیار مجلس شورای اسلامی را بررسی کند؛ یعنی مجلس شورای اسلامی به سهم خود چگونه می‌تواند امید را در بین مردم افزایش دهد؟

مجلس شورای اسلامی به تعبیر رهبر انقلاب اسلامی، مظهر مردم‌سالاری در جمهوری اسلامی است [۲]. بنابراین، نفس وجود مجلس، امیدآفرین است. با این حال این سؤال مطرح است که آیا می‌توان سازوکارهای مجلس را به گونه‌ای سامان داد که امید بیشتری در مردم برانگیزد؟

ابزارهای گوناگونی می‌توان پیشنهاد داد که مجلس شورای اسلامی با به‌کارگیری آنها بتواند مشارکت عمومی مردم را افزایش دهد و در نتیجه امید اجتماعی بیشتر شود.

پیش‌فرض تنظیم گزارش این است که تعریف و به‌کارگیری برخی ابزارها، کلیدی برای افزایش امید مردم به نهاد مجلس شورای اسلامی است.

شایان یادآوری است ابزارهایی که در این گزارش پیشنهاد می‌شود، با وظایف مجلس و نمایندگان محترم تداخل ندارند و «جایگزین» تقنین یا نظارت نمایندگان مجلس نیست؛ بلکه سازوکارهای مکمل وظایف نمایندگان در تقنین و نظارت است و در عین حال اعتماد و امید مردم را افزایش می‌دهند.

افزایش مشارکت عمومی مردم در روندهای مرتبط با مجلس، باعث می‌شود که راه‌های گوناگونی برای اثرگذاری مردم در صحنه سیاسی اجتماعی باز شود. همان‌طور که در تعریف اشاره شد، وجود راه‌های متعدد به معنای افزایش امید است. از این جهت می‌توان گفت که افزایش مشارکت عمومی، باعث ارتقای امید اجتماعی می‌شود.

۲-۱. پیشینه مطالعات پژوهشی مرتبط

در میان گزارش‌هایی که مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی منتشر کرده، تنها یک گزارش به موضوع امید پرداخته است. «کوهی اصفهانی و همکاران» در گزارشی با عنوان «بررسی لایحه برنامه هفتم توسعه (۶۴): ارتقای آینده‌نگری و رشد امید» تلاش کرده‌اند مواردی را در برنامه هفتم توسعه پیشنهاد کنند که به رشد امید منجر شود [۳].

برخی از گزارش‌های مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، بدون اینکه به امید اشاره شده باشد، به مردمی شدن تقنین پرداخته‌اند. از آنجا که گزارش حاضر نیز راهبرد اصلی خود را در امیدآفرینی مشارکت دادن مردم در تقنین و نظارت می‌داند، به این گزارش‌ها اشاره می‌کند. «اسماعیل پور و همکاران» حکمرانی مردمی را در سه حوزه ساختاری، زمینه‌ای و محتوایی بررسی کرده است [۴]. «زمانی» ابزارهای مختلفی را که در پارلمان کشورها برای تأثیرگذاری مردم در روند قانونگذاری به کار گرفته می‌شود را معرفی کرده است [۵]. «کرمی» ضمن بررسی سازوکارهای پارلمان‌های مختلف برای جلب مشارکت مردم در روند قانونگذاری، نمونه‌برگی رایج در پارلمان نیوزلند را مطرح کرده که با جواب دادن به پرسش‌ها شهروندان کشور، مخالفت یا حمایت خود را از هر لایحه یا طرح بیان می‌کنند [۶]. البته برای مشارکت دادن مردم در روندهای تصمیم‌سازی موانعی وجود دارد که «شیخی» در گزارش خود به آنها پرداخته است [۷].

در مقالات پژوهشی موضوع امید مورد توجه زیادی قرار گرفته است؛ زیرا امید اجتماعی در جامعه معاصر ایران به صورت یک مشکل ظاهر شده است [۸]. براساس این پژوهش‌ها، بهبود ارتقای سرمایه اجتماعی می‌تواند به افزایش امید در جامعه منجر شود [۹]. با این حال پیش‌بینی‌ها نشان می‌دهد که امید در بین ایرانیان روند منفی را طی کند [۱۰]. ناامیدی اجتماعی باعث شکل‌گیری بی‌تفاوتی سیاسی می‌شود و تمایل افراد برای مشارکت در انتخابات کاهش می‌یابد [۱۱]. امید بسیاری از شهروندان، وابسته به موضوع عدالت اجتماعی است و با بهبود عدالت اجتماعی، امید به آینده افزایش پیدا می‌کند [۱۲].

نکته اینجاست که معارف اسلامی زمینه مناسبی برای رشد امید فراهم کرده‌اند که با استفاده از این عناصر دینی می‌توان امید را در جامعه افزایش داد [۱۳]. وجه تمایز گزارش حاضر با کارهای

پژوهشی پیشین، تمرکز بر کارکردها و اختیارات مجلس شورای اسلامی است. در این گزارش تلاش می‌شود نقش و ظرفیت مجلس شورای اسلامی برای تولید امید بررسی و تحلیل شود.

۲-۲. سوابق تقنینی و سیاستی

در قانون اساسی موضوع امید به صراحت مورد توجه قرار نگرفته است، اما مواردی را می‌توان یافت که به موضوع امید مرتبط هستند. مقدمه قانون اساسی بر جلب مشارکت هر چه بیشتر مردم و «سپردن سرنوشت مردم به دست خودشان» تأکید کرده است [۱۴]. قانون اساسی در اصل پنجاه‌ونهم اجازه داده گاه، عموم مردم قوه مقننه را اعمال کنند [۱۴]. وجود راه‌های گوناگون برای نقش‌آفرینی و اثرگذاری بر روندهای کشور، به ایجاد امید در میان مردم منجر می‌شود؛ زیرا همان‌طور که در بخش‌های بعد توضیح داده می‌شود، در نظر گرفتن «مسیرهای متعدد» برای رسیدن به هدف، به معنای افزایش دادن امید است [۱۵]. ابزارهای قانونی که در قانون اساسی و سایر قوانین پیش‌بینی شده و راه‌های جدید و گوناگون برای اثرگذاری مردم بر روندها می‌گشایند، امیدآفرین هستند.

در بیانیه «گام دوم انقلاب» خطاب به ملت ایران، امید پیش از هر چیز دیگری مورد تأکید رهبر معظم انقلاب اسلامی قرار گرفته است: «پیش از همه چیز، نخستین توصیه من امید و نگاه خوش‌بینانه به آینده است. بدون این کلید اساسی همه قفل‌ها، هیچ گامی نمی‌توان برداشت... در طول این چهل سال - و اکنون مانند همیشه - سیاست تبلیغی و رسانه‌ای دشمن و فعال‌ترین برنامه‌های آن، مایوس‌سازی مردم و حتی مسئولان و مدیران ما از آینده است... شما جوانان باید پیش‌گام در شکستن این محاصره‌ی تبلیغاتی باشید. در خود و دیگران نهال امید به آینده را پرورش دهید. ترس و نومیدی را از خود و دیگران برانید. این نخستین و ریشه‌ای‌ترین جهاد شما است» [۱۶].

در نقشه مهندسی فرهنگی کشور نیز امید اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است. از جمله آفقی‌هایی که این سند برای فرهنگ ایران پیش‌بینی کرده «امیدوار» بودن است. همچنین در این سند بر «نهادینه‌شدن... امیدواری» در فرهنگ تأکید شده است. از جمله راهبردهای ملی برای رسیدن به این هدف، «تقویت امید و روحیه خودباوری ملی» است. در این چارچوب لازم است اقدام ملی برای

نشاط و سرمایه اجتماعی» [۱۹] می‌رسیم. بر اساس این مصوبه، «دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی» موظف شده «به منظور گره‌گشایی از انسدادهای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی، جلوگیری از تبلیغات منفی و ایجاد فضای یأس در جامعه... کار گروه امید، نشاط و سرمایه اجتماعی را با ریاست دبیر شورای عالی انقلاب فرهنگی و عضویت وزیر آموزش و پرورش، وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی، وزیر علوم، تحقیقات و فناوری، رئیس سازمان صدا و سیما و رئیس ستاد اقامه نماز جمعه تشکیل دهد». بر اساس سوابق موجود، ظاهراً فقط دوبار این کارگروه تشکیل جلسه داده است.

«طراحی و پیاده‌سازی الگوی تعاملات اجتماعی مبتنی بر فرهنگ اسلامی ایرانی با تأکید بر... امیدواری» انجام گیرد [۱۷]. همچنین بر اساس بند «۹» سیاست‌های کلی نظام قانونگذاری بر «جلب مشارکت حداکثری مردم، ذی‌نفعان و نهادهای قانونی مردم‌نهاد تخصصی و صنفی در فرایند قانونگذاری» تأکید شده است [۱۸] که به نوعی با گزارش حاضر هم‌افق است. با این حال، در قوانین و مقررات کشور، موضوع امید به صورت مستقیم چندان مورد توجه قرار نگرفته است. با جستجوی قوانین، صرفاً به مصوبه هیئت وزیران در خصوص «تشکیل کارگروه امید،

۳. رهیافت‌های نظری مفهوم امید

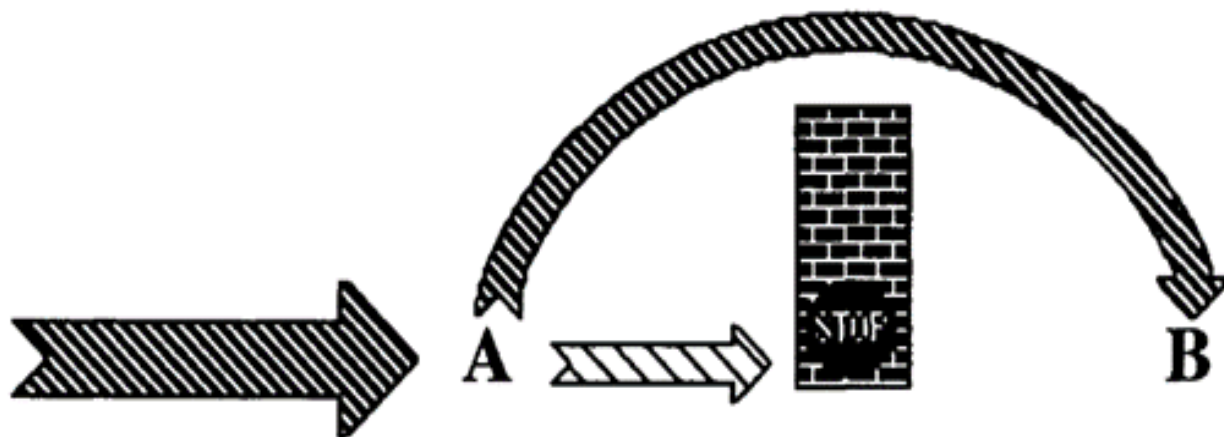
بپیوندد [۱۲]. «اسنایدر»^۱ مهم‌ترین تلاش نظری را برای چارچوب‌بندی امید انجام داده است. او امید را «وضعیتی شناختی مبتنی بر احساس تعامل موفقِ عاملیت^۲ (عزم رسیدن به هدف) و مسیرها^۳ (برنامه رسیدن به هدف‌ها)» تعریف می‌کند [۱۵]. در این تعریف، اهداف، موضوع‌های ارزشمندی هستند که آگاهانه به دنبال دستیابی به آنها هستیم. مسیرها، برنامه‌های رسیدن به اهداف هستند که در ذهن ترسیم می‌شوند و هر چه کنشگر، توانمندتر باشد، می‌تواند مسیرهای بهتر و بیشتری را پیدا کند. عاملیت، درک و انگیزه فرد است که عامل حرکت به سمت هدف به‌شمار می‌رود. امید، رابطه سه‌گانه اهداف، مسیرها و عاملیت است [۲۰]. در اینجا، مسیرها به معنای ظرفیت‌های فرد برای تولید راه‌هایی است که با آن به اهداف مطلوب خویش برسد. امید را می‌توان با رویکردهای گوناگون بررسی کرد که در ادامه به آنها اشاره می‌شود.

رویکرد روان‌شناختی: اسنایدر، امید را موضوعی روان‌شناختی تلقی می‌کند و آن را به خوش‌بینی افراد نسبت می‌دهد. افراد خوش‌بین، برای رسیدن به هدف تلاش می‌کنند و اگر با مانعی مواجه شوند، مسیر دیگری می‌یابند (شکل ۱).

امید را نباید صرفاً یک احساس تصور کرد که با عمل و اقدام رابطه ندارد. رهبر انقلاب اسلامی تأکید می‌کنند که «نباید امید را با تصورات و خیالات فریبر اشتباه کرد. امید یعنی آن حالتی که با حرکت همراه است؛ با تبدیلی و سکون نمی‌سازد. کسی که امید دارد به اینکه به سر منزل برسد، راه می‌رود. اینکه کسی بنشیند و در عین حال امیدوار باشد که به منزل خواهد رسید، این نشدنی است؛ این فریبری، در روایات و ادعیه به «اغترار بالله» تعبیر شده است که مذمت شده» [۱]. با این توضیح، نمی‌توان و نباید امیدبخشی را به توصیه و تلقین فرو کاست بلکه باید اقدام‌های عملی تدارک دید که امید مردم افزایش یابد. اصولاً تفاوت «امیدواری» و «خوش‌بینی» نیز در همین است. فرد امیدوار ضمن پذیرش رنج موجود، به ساختن آینده‌ای بهتر متعهد است، اما فرد خوش‌بین صرفاً توجیهی راضی‌کننده برای پذیرش شرایط هر آنچه هست، ارائه می‌دهد [۸] از نظر اریک فروم، امید به معنای آمادگی لحظه‌ای و انتظار فرد در تحقق امر مثبتی است که هنوز ایجاد نشده و مبنای آن امید، نشان‌دهنده اهداف مهم هر انسان در جهان پیش‌رو است [۱۳]. از منظری دیگر می‌توان امید را چنین تعریف کرد: تمایلی که با انتظار وقوع مثبت همراه است. به عبارتی دیگر، ارزیابی مثبت از آنچه فرد متمایل است و می‌خواهد که به وقوع

1. Snyder
2. Agency
3. Pathways

شکل ۱. رویکرد روان‌شناختی به امید. فرد امیدوار، اگر با مانعی مواجه شود مسیر جدیدی می‌یابد تا به هدف خود برسد [۲۰]

«آرجون آپادورای»^۱ ارائه کرده است. او با مهم دانستن جهت‌گیری نسبت به آینده، معتقد است که هسته مرکزی فرهنگ (ارزش‌ها، هنجارها و باورها) طرح‌های ویژه متعددی را برای زندگی اجتماعی تولید می‌کند. تصور پیشرفت (ظرفیت آرزومندی) در میان اعضای جامعه، به شرایطی وابسته است که افراد بتوانند اظهار وجود و پیشرفت (شرایط شناسایی) کنند. شرایط شناسایی یعنی وضعیتی که گروه‌های مختلف، خواسته‌ها، هویت و موقعیت اجتماعی‌شان و ... به رسمیت شناخته می‌شود که مطابق با دیدگاه او در مورد بُعد فرهنگی توسعه، در این شرایط امید شکل می‌گیرد. ظرفیت آرزومندی محصول تصور فرد از ظرفیت‌های فرهنگی است که آپادورای آن را منبعی برای طبقات فرودست جامعه به منظور تلاش برای تغییر شرایطشان می‌داند. بنابراین با توجه به دیدگاه او، ناامیدی و یأس زمانی شکل می‌گیرد که شرایط شناسایی برای اعضا امکان‌پذیر نباشد. در این معنی، امید جز در نتیجه باور به وجود ظرفیت‌های مطلوب پیشرفت در جامعه شکل نمی‌گیرد [۱۱].

۵ رویکرد اجتماعی: اکثر پژوهش‌هایی که در زمینه امید انجام شده‌اند محدود به حوزه روان‌شناسی هستند و البته در سال‌های اخیر پژوهش‌های اندکی در خصوص زمینه اجتماعی مؤثر بر امید به آینده صورت گرفته است [۹]. امید از دو منظر مورد توجه نویسندگان و نظریه پردازان اجتماعی قرار گرفته است. گروه اول آن را هیجان یا انگیزش مثبت نسبت به آینده محتمل دانسته‌اند. گروه دیگر امید را کنشی فعالانه می‌دانند که افراد با انتخاب اهداف و تلاش برای دستیابی به آن امکان خلق آینده مورد نظر خود را فراهم می‌کنند [۲۱].

۲ رویکرد فلسفی: ریچارد رورتی، به عنوان فیلسوف در حوزه امید، نظریه پردازی کرده است. از منظر وی امید اجتماعی تلاش و برنامه‌ریزی و همکاری افراد جامعه برای رسیدن به هدف است خواه موفقیت کسب شود یا نشود. امید، توانایی باور به این است که آینده از گذشته متفاوت‌تر و مطلوب‌تر است. [۲۱]. رورتی امید اجتماعی را باور مثبت یک ملت به تحقق آینده بهتر می‌داند که می‌توان آن را از روایت‌ها و سناریوهای روزمره‌ای دریافت کرد که آنان از آینده‌شان دارند. از این جهت رویکرد او در این باره عمل‌گرایانه است. انتظار مثبت به عنوان یک جهت‌گیری خوش‌بینانه به آینده با تکیه بر ظرفیت‌های موجود، در تمام تعریف‌های امید وجود دارد. با این تفاوت که منشأ این خوش‌بینی در روان‌شناسی باور به وجود ظرفیت‌های فردی است و در دیدگاه فلسفی منشأ آن قانع‌کننده بودن روایت‌های آینده برای ملت است [۱۱].

۳ رویکرد سیاسی: امید سیاسی به معنای خوش‌بینی به آینده، نتیجه باور به وجود امکانات و ظرفیت‌های مطلوب پیشرفت در بخش سیاسی جامعه است؛ یعنی افراد در نتیجه باور به وجود آزادی بیان، نهادهای سیاسی کارا، عدالت و ... به آینده زیستن در جامعه و پیشرفت آن خوش‌بین هستند. در مقابل اعتقاد به منفعت‌طلبی نخبگان سیاسی، بی‌تأثیر بودن مردم در تصمیم‌گیری‌ها و ... باعث یأس و ناامیدی می‌شود. امید سیاسی محرک اراده مشارکت اجتماعی سیاسی و پیوستگی افراد است [۱۱]. امید سیاسی باعث می‌شود که انتخابات پر شور و با حضور بالای مردم برگزار شود.

۴ رویکرد فرهنگی: رویکرد فرهنگی به موضوع امید را

مسالمت‌جویانه، به آینده بهتری رسید [۲۱]. اگر این احساس اجتماعی، واقع‌گرایانه نباشد، با آرزو، خوش‌خیالی و خوش‌بینی مواجه می‌شویم نه امید اجتماعی. به همین دلیل «جویدیت گرین»^۲ معتقد است که امید اجتماعی از تجربه واقعی افراد ناشی می‌شود [۸].

به‌کارگیری مفهوم امید اجتماعی از این‌رو اهمیت دارد که مسئولیت واقعی ساخت جامعه‌ای بهتر را بر دوش افراد جامعه می‌گذارد. شهروندان امیدوار درمی‌یابند پیشرفت و توسعه، یک ایده‌آتوپایی غیرقابل دسترس نیست، بلکه تنها با داشتن امید به بهبود شرایط و تلاش در این جهت می‌توان به آن دست یافت. امید اجتماعی بر آن است که با خود شهروندان برای شهروندان تحول ایجاد کند. از این منظر رهیافتی مصلحانه است که راه خروج از مشکلات جامعه را در به‌دوش گرفتن مسئولیت تغییر مسالمت‌آمیز از سوی شهروندان می‌داند [۲۱].

در این گزارش رهیافت امید اجتماعی مدنظر قرار گرفته است.

۱-۳. معنای امید آفرینی اجتماعی از سوی مجلس شورای اسلامی

با توجه به نکاتی که در بخش قبل بیان شد می‌توان گفت که امید اجتماعی باور شهروندان به تأثیر فعالیت از مسیر کنشگری‌های سیاسی - اجتماعی است که در صورت آمادگی و علاقه برای ایفای نقش فعال در این زمینه با موانع و محدودیت‌های غیرمعقول مواجه نمی‌شوند [۱۱].

امید اجتماعی، به معنای وجود امکان‌های مختلف برای پیگیری اهداف شهروندان است. در این چارچوب، مهم‌ترین اقدام مجلس شورای اسلامی برای امید آفرینی، «گشودن امکان» است. زمانی که مجلس شورای اسلامی راه‌های گوناگون و مختلفی برای شهروندان تدارک ببیند که با رفع موانع و تسهیل‌گری به‌منظور کنشگری فعال، برای بهبود زندگی اجتماعی خود تلاش کنند، به ارتقای امید اجتماعی کمک کرده است.

بخشی از اقدام‌های مجلس به‌صورت غیرمستقیم می‌تواند باعث افزایش امید اجتماعی شود برای مثال مجلس با بهبود و ارتقای قانون انتخابات می‌تواند زمینه مشارکت بیشتر مردم را در عرصه سیاست و اداره جامعه فراهم آورد که این موضوع بر افزایش امید مردم اثر دارد. مثال دیگر در این زمینه، فراهم ساختن زمینه برگزاری تجمعات و تظاهرات مردمی است؛ اگر مجلس قانون

در نگاه جامعه‌شناسی، امید اجتماعی زمانی به‌وجود می‌آید که ساختارهای اجتماعی مسیرهای متعددی را برای رسیدن به اهداف شهروندان فراهم آورد؛ اما اگر این مسیرها محدود یا خارج از دسترس باشند، احتمال سرخوردگی و ناامیدی شهروندان افزایش می‌یابد.

«رونالد آرنسون»^۱ مفهوم امید اجتماعی را به قدرت درک و اقدام مرتبط می‌کند. او امید را چیزی فراتر از یک حالت یا احساس می‌داند: امید مینا و شالوده‌اراده اجتماعی و اقدام سیاسی است. به موازات در کنار هم قرار گرفتن افراد برای انجام دادن یک اقدام جمعی، نوع جدیدی از امید متولد می‌شود. کوشش‌های جمعی برای دستیابی به اهداف عملی اجتماعی باعث خلق شیوه‌های جدید تفکر، تجربه، درک و اقدام می‌شود که همگی برای یک فرد در دسترس نیست. امید «من»، همانند امید «ما» نیست. امید اجتماعی زمانی متولد می‌شود که افراد با یک هدف خاص، در کنار هم قرار گیرند. این اهداف می‌تواند شامل کاهش یا حتی پایان دادن به نابرابری اقتصادی، خاتمه فقر، ایجاد امنیت در سالمندی، آموزش و مراقبت‌های بهداشتی رایگان، گسترش حقوق و پایان دادن به نابرابری نژادی و جنسیتی است [۸].

«جاناناتان ترنر»^۲ هم‌همانند آرنسون معتقد است که امید اجتماعی بیش از آنکه یک درک احساسی از وضعیت موجود باشد، نوعی آگاهی و معرفت نسبت به جامعه و ارتباط متقابل فرد و نظام اجتماعی است. رویکرد اجتماعی، مقوله امید را در متن وسیع‌تر اجتماعی قرار می‌دهد. امید اجتماعی آن چیزی است که در معرفت و آگاهی جمعی کنشگران ساری و جاری است و باید در تعامل کنشگر و نظام اجتماعی واکاوی شود [۱۰]. به باور ترنر، مقوله امید اجتماعی درون مجموعه انتظاراتی قرار دارد که خود براساس مفروضات فرهنگی، ساختاری و مبادله‌ای شکل گرفته است. بر این اساس، همخوانی یا ناهمخوانی بین این انتظارات و آنچه فرد در واقعیت تجربه می‌کند موجب برانگیختگی احساسی (امید یا ناامیدی) در افراد می‌شود [۱۰]. نتیجه این‌که در مقام سیاست‌گذاری، باید ساختار و فرهنگ را به‌گونه‌ای بازسازی کنیم که انتظارات شهروندان برآورده سازد و به این ترتیب امید افزایش یابد.

امید اجتماعی یک پروژه واقع‌گرایانه است که به بهبود و بهسازی شرایط اجتماعی کمک می‌کند. امید اجتماعی ابزار مفهومی است که نشان می‌دهد چگونه می‌توان از وضع کنونی، به شیوه‌ای

1. Ronald Aronson
2. Jonathan Turner
3. Judith M. Green

اثر گذاری مردم بر روند قانونگذاری به صندوق رأی محدود شود. مجلس امید آفرین از ظرفیت مشارکت مردمی برای نظارت و تقنین بهره می‌برد. هر چه بتوان ارتباط مردم با مجلس را بیشتر کرد و آن را محدود به زمان انتخابات نکرد، امید افزایش می‌یابد.

برای ایجاد ارتباط بین پارلمان و جامعه لازم است که نهادهای ساختارمند تأسیس شود. مانند کمیسیون عریضه^۱ در مجلس [۲۲]. در این گزارش راه‌ها و ابزارهای مختلفی معرفی می‌شود که مجلس می‌تواند بگشاید تا شهروندان بر روندهای تصمیم‌سازی اثرگذار باشند و اهداف خود را در سیاستگذاری‌ها دنبال کنند. تأسیس و گشودن این راه‌ها، با توجه به تعریفی که بیان شد، به معنای امید آفرینی است. اغلب ابزارهایی که در ادامه به آنها اشاره می‌شود، علاوه بر ایجاد امید در بین شهروندان، کارکردهای دیگری نیز دارند؛ مثلاً باعث افزایش اعتماد و سرمایه اجتماعی می‌شوند. اما در این گزارش به جنبه اعتماد آفرینی این ابزارها توجه شده است. به بیان دیگر، با رواج و تأکید بر این ابزارهای نظارت و قانون گذاری، «امید آفرینی» و بسیاری دیگر از اهداف خوب و مطلوب در مجلس تحقق می‌یابد. زیرا این ابزارها به بهبود رابطه مردم و مجلس می‌انجامد و در نتیجه «امید»، اعتماد، مشارکت در انتخابات، رضایت، سرمایه اجتماعی و... افزایش می‌یابد. پس طبیعی است که در گزارش‌های مختلف به این ابزارها بارها و بارها اشاره شود.

این نکته از این جهت یادآوری شد که احتمالاً در گزارش‌های مشابه، برخی از این ابزارهای تقنین و نظارت، با هدفی متفاوت تکرار شده‌اند و مواردی ناآشنا نیستند.

مناسب و حمایت‌کننده‌ای برای تجمعات مردمی و مطالبات جمعی آنها تصویب کند، قاعداً امید و اعتماد مردم افزایش می‌یابد.

همچنین رایج شدن «استماع عمومی» به معنای دعوت از متخصصان یا ذی‌نفعان به عنوان شاهد [۵] و شنیدن رسمی شهادت و ادعاهای آنها علاوه بر اینکه باعث افزایش شفافیت می‌شود، به صورت غیرمستقیم امید و اعتماد مردم را به مجلس افزایش می‌دهد.

بنابراین می‌توان ابزارهای مختلفی پیشنهاد کرد که به صورت مستقیم و غیرمستقیم امید مردم به مجلس افزایش یابد. در این زمینه لازم است گزارش‌های متعددی نوشته شود. در گزارش حاضر، تلاش شده ابزارهایی که مرتبط با قانونگذاری و نظارت هستند مورد بررسی قرار گیرد. به عبارت دیگر آن بخش از ابزارهایی که می‌تواند باعث خلق راه‌های جدید و متفاوت برای اثرگذاری مردم در تقنین و نظارت در مجلس شود مورد توجه قرار گرفته است.

برای افزایش امید اجتماعی، مهم است که مجلس نسبت به طرح‌ها و پیام‌هایی که از سوی مردم ارسال می‌شود نفوذناپذیر نباشد؛ بلکه فعالانه آنها را دریافت کند و در دستور کار قرار دهد. به عبارت دیگر مردم بتوانند از روش‌های گوناگون، اهداف خود را در صحن مجلس پیگیری کنند. پارلمانی که نقش مردم را به عنوان «شریک سیاستگذاری» در نظر می‌گیرد و آنها را در فرایند قانونگذاری مشارکت می‌دهد [۲۲] امید آفرین است.

هر چند مجلس مرکز قانونگذاری و نظارت است، اما الزامی وجود ندارد که این نهاد نسبت به محیط پیرامون بسته و عایق باشد و

۴. سازوکارها و ابزارهای تقنینی افزایش امید مردم به مجلس شورای اسلامی

نفر ظرف سه هفته خواهان وتوی مردمی قانون شوند، اجرای قانون متوقف می‌شود. سپس شش هفته مهلت داده می‌شود و اگر در این مدت ۶۰۰ هزار نفر به این درخواست رأی بدهند، همه‌پرسی ملغی‌کننده برگزار می‌شود. در این همه‌پرسی وتو یا تصویب طرح به همه‌پرسی گذاشته می‌شود [۲۴].

کشورهای مختلف برای وتوی مردمی، محدودیت قائل شده‌اند؛ مثلاً بر اساس قانون اساسی مجارستان، نمی‌توان موضوع‌های

۴-۱. وتوی مردمی قانون یا همه‌پرسی ملغی‌کننده

وتوی مردمی قانون به این معناست که مردم اجازه داشته باشند با یک «قانون جدیداً تصویب شده» یا یک «قانون در حال اجرا» مخالفت بورزند. پس از طرح درخواست از سوی مردم که حاوی حداقل امضاهای لازم باشد اقدام به همه‌پرسی برای نسخ تمام یا قسمتی از هر قانون آغاز می‌شود [۲۳].

در پارلمان هلند اگر پس از تصویب یک قانون در مجلس، ۴۰ هزار

۱. کمیسیون عریضه Petitions Committee در اغلب پارلمان‌های دنیا وجود دارد و وظیفه آن دریافت شکایت‌ها و پیشنهادهای مردمی است.

شد. قاعداً مجلس الزامی ندارد که از نتیجه این همه‌پرسی اطاعت کند، اما این موضوع به مردم اطمینان خاطر می‌دهد که صدا و نظر مردم شنیده شده است. شایان یادآوری است که انجام همه‌پرسی تقنینی مشورتی منعی از سوی قانون اساسی ندارد [۲۷].

در حال حاضر همه‌پرسی تقنینی مشورتی در مجلس شورای اسلامی وجود ندارد؛ در عین حال افزودن این موضوع به آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی امکان‌پذیر است و خلاف قواعد و قوانین موجود نیست.

این ابزار نیز باعث افزایش امید اجتماعی می‌شود؛ زیرا مسیر مستقلى برای ارتباط مردم با مجلس است و مردم از طریق این ابزار می‌توانند نظر خود را به نمایندگان مجلس منتقل کنند. وقتی در تصویب طرح، نظر مردم بیان شود و مورد توجه نمایندگان قرار گیرد، شهروندان امیدوارتر می‌شوند.

بر اساس قانون اساسی، قانون‌گذاری حق انحصاری نمایندگان مجلس است. اما مشورت نمایندگان با مردم و توجه به دیدگاه‌های آنها در زمان بررسی و تصویب طرح‌ها و لایحه‌ها، منع قانونی ندارد و باعث افزایش امیدواری مردم می‌شود. اگر مردم تصویب قانون را حاصل همفکری خود با نمایندگان تلقی کنند، به این قانون احترام بیشتری می‌گذارند. کار مشترک مردم و نمایندگان بر روی طرح‌ها و لوایح، هرچند ممکن است مسیر تصویب را کمی طولانی‌تر کند، اما مردم را امیدوار می‌کند که مجرای مؤثر برای اثرگذاری بر قوانین کشور دارند.

۳-۴. پیشنهاد مردمی قانون

در برخی از کشورها این اختیار به مردم داده شده که پیشنهادی مبنی بر اصلاح یا تصویب قانون ارائه کنند. این کار از دو طریق ممکن است: اول اینکه یک متن تدوین شده در قالب پیش‌نویس تقنینی از سوی عموم مردم تهیه و به مجلس ارسال شود. دوم اینکه مردم موضوعی را پیشنهاد کنند که در دستور کار مجلس قرار گیرد و در صحن علنی مورد بحث قرار گیرد [۲۵].

در هر صورت لازم است تعداد مشخصی امضا جمع‌آوری شود تا پیشنهاد مردمی قانون، قابلیت طرح داشته باشد. در پارلمان هلند اگر ۴۰ هزار نفر طرحی را امضا کنند، این طرح در دستور کار پارلمان قرار می‌گیرد [۲۴]. در مجارستان اگر موضوعی پس از ثبت، بتواند ظرف دو ماه حمایت حداقل ۵۰ هزار نفر از شهروندان را کسب کند، باید در دستور کار مجلس قرار گیرد [۲۵].

در مجلس شورای اسلامی امکان استفاده از این ابزار فراهم است. رهبر انقلاب اسلامی تأکید می‌کند که گاه، شهروندان، ایده‌ها و

خاص مانند بودجه، برنامه دولت، انحلال پارلمان، قراردادهایی که بر اساس معاهده‌های بین‌المللی بسته شده و موضوع‌های مرتبط با دفاع ملی را از طریق همه‌پرسی ملغی‌کننده متوقف کرد [۲۵]. این ابزار نیز به مردم اطمینان و امید می‌دهد که اگر قانونی مخالف نظر عموم مردم از سوی نمایندگان مردم به تصویب رسید، امکان جبران و اصلاح آن وجود دارد. این رویه باعث افزایش امید مردم به نهاد مجلس می‌شود و البته محدودیت‌هایی دارد. در بسیاری از موارد، شهروندان زمان زیادی برای جمع‌آوری امضا برای متوقف کردن قانون صرف می‌کنند و در نهایت مجلس آن را نمی‌پذیرد. افکار عمومی از این محدودیت آگاه هستند. در یک نظرسنجی در بریتانیا، ۵۷ درصد مردم اعلام کردند که بهترین راه برای متوقف کردن فرایند تصویب یک قانون ناعادلانه در پارلمان، عریضه است؛ اما هم‌زمان، فقط ۱۲ درصد معتقد بودند که این راه، می‌تواند به اثر منجر شود [۲۶].

البته باید در استفاده از این ابزار، ملاحظات لازم برای انطباق با قانون اساسی را در نظر گرفت؛ مثلاً توی مردمی به لغو مستقیم قانون توسط مردم منجر نشود و صرفاً به اطلاع نمایندگان رسانده شود که مردم با این قانون مخالف هستند. در این صورت ممکن است خود نمایندگان قانون را لغو کنند. یا اینکه ممکن است قانون پیش از ابلاغ و در مهلت مقرر قانونی، در معرض توجه و تأیید مردم قرار گیرد.

در برخی موارد، قوانینی تصویب می‌شوند که مخالف نظر برخی از مردم است. از آنجایی که قانون، لازم‌الاجرا است این افراد احساس می‌کنند بر خلاف اراده و خواست خود، مجبور به اطاعت از این قانون هستند. این احساس، ناامیدی ایجاد می‌کند و اگر راهی برای کنشگری و اصلاح نباشد، این ناامیدی تشدید می‌شود. اما با رواج قاعده «همه‌پرسی ملغی‌کننده» این فرصت به افراد ناراضی داده می‌شود که بتوانند برای رسیدن به هدف خود تلاش کنند. حتی اگر کنشگری آنها برای جمع‌آوری تعداد مشخصی امضا به سرانجام نرسید، این افراد متوجه می‌شوند که نظر آنها در اقلیت است و اکثریت افراد جامعه از قانون حمایت می‌کنند. با فهم این موضوع، دیگر احساس ناامیدی و تحمیل اراده اقلیت بر کلیت جامعه را نخواهند داشت.

۲-۴. همه‌پرسی تقنینی - مشورتی

یکی از بهترین راه‌ها برای آگاهی از نظر مردم «همه‌پرسی تقنینی - مشورتی» است. به این معنا که همه یا بخش‌هایی از طرح یا لایحه را در معرض نظر مردم قرار داد و نظر مشورتی شهروندان را جویا

شهروندان می‌توانند با ثبت درخواست، تصویب ابزارهای قانونی را مطالبه یا نیازهای جمعی خود را ابراز کنند. درخواست به صورت فردی یا گروهی قابل ثبت است و خطاب به رئیس مجلس تنظیم می‌شود. این امکان وجود دارد که این درخواست شهروندی، در کنار طرح‌های قانونی مطرح در مجلس بررسی شوند. جالب است که عریضه‌های ثبت شده در پارلمان ایتالیا در سال‌های اخیر چند برابر شده‌اند [۳۱].

وجود سازوکاری برای طرح پیشنهاد مردمی قانون، ارزشی نمادین دارد و شهروندان فعال را مطمئن می‌کند افکار عمومی توسط قانونگذاران لحاظ شده است [۲۵]. در هر دو موردی که ذکر شد، مجلس شورای اسلامی ملزم نیست که پیشنهاد شهروندان را به تصویب برساند و قانونگذاری همچنان در حیطه اختیارات نمایندگان باقی می‌ماند.

برای ترغیب شهروندان به مشارکت در روند قانونگذاری، باید آنها را با چابکی و چگونگی قانونگذاری آشنا کرد. یکی از بهترین راه‌ها، حضور بیشتر مردم در صحن علنی مجلس است. این تجربه‌ای است که کشورهای دیگر داشته‌اند مثلاً در کشور موزامبیک، در هنگام برگزاری جلسه عمومی مجلس، مردم می‌توانند به‌عنوان تماشاگر حضور داشته باشند. پیش از ورود، نیروهای امنیتی هدف آنها را از حضور در جلسه می‌پرسند و سپس اجازه ورود و شرکت در جلسه به آنها داده می‌شود [۳۲].

گاهی اوقات، «شنیدن صدای مردم» به خودی خود ایجاد امید می‌کند. این ابزار، راهی برای شنیدن صدای مردم است. مردم علاقه‌مند هستند که صدای آنها شنیده شود و نمایندگان و هیئت رئیسه مجلس باید به مردم این اطمینان خاطر را بدهند که صدای آنها به خوبی شنیده شده است. مثلاً در دستور کار قرار دادن دغدغه‌های مردم، این اطمینان خاطر را ایجاد می‌کند. نتیجه اینکه امیدواری مردم افزایش می‌یابد.

۴-۴. عریضه

عریضه^۲ یا پیشنهاد مردمی عبارت است از اینکه شماری از شهروندان بررسی امری را بخواهند [۲۳]. عریضه تلویحاً معنی شکایت‌نامه نیز می‌دهد [۳۳] و به این معناست که عده‌ای از شهروندان از دولت شکایت کنند و از نمایندگان خود در مجلس بخواهند که حق آنها را استیفا کند. عریضه ابزار مؤثری است برای به گوش رساندن صدای افکار عمومی در خصوص سیاستی خاص [۳۴]. قابل تصور است که اگر مردم بتوانند از طریق مجلس

پیشنهادهای خوبی ارائه می‌کنند: «یک آدمی که اصلاً نمی‌شناسیم چه کسی است، در یک موردی یک پیشنهادی دارد، یک نظری دارد، این نظر را می‌دهد، گاهی بسیار کارگشا است. [ببینید] چگونه می‌توانیم از اینها استفاده کنیم» [۲۸]. همچنین در بند «۹» سیاست‌های کلی نظام قانونگذاری بر «جلب مشارکت حداکثری مردم، ذی‌نفعان و نهادهای قانونی مردم‌نهاد تخصصی و صنفی در فرایند قانونگذاری» تأکید شده است [۱۸] که مؤید استفاده از این ابزار است.

یکی از بهترین راه‌ها برای باز کردن مشارکت مردم در امر حکمرانی، استفاده از ابزار «پیشنهاد مردمی قانون» است. به این صورت که به مردم اجازه داده شود موضوعی را به‌عنوان پیش‌نویس تقنینی پیشنهاد کنند. در این زمینه دو نوع «پیشنهاد مردمی قانون» در مجلس شورای اسلامی قابل طرح خواهد بود و هر دو در چارچوب قانون اساسی پذیرفتنی است.

نوع اول دستور کارگذاری است و بر اساس آن، اگر موضوعی توانست حدنصاب مشخصی را کسب کند، مثلاً ۲۰۰ هزار امضا، در دستور کار مجلس قرار گیرد. هیئت رئیسه، موضوع را مطرح کرده و نمایندگان که آمادگی دارند، طرح قانونی در همان موضوع بنویسند تا دغدغه مردم مورد توجه قرار گیرد. مشابه این کار در پارلمان کشورهای دیگر جریان دارد. در کشور پرغال اگر حداقل ۴ هزار امضا جمع شود، آن موضوع در صحن مجلس طرح می‌شود. در مجلس عوام انگلستان، به صورت سالیانه سه تاریخ مشخص می‌شود تا موضوع‌هایی که به درخواست مردم باید مورد توجه مجلس قرار گیرد در صحن پارلمان به بحث گذاشته شود [۲۹]. به بحث گذاشتن موضوع، جنبه اطلاع‌رسانی به نمایندگان دارد و اصطلاحاً به آن «هشدار آتش‌سوزی»^۱ می‌گویند [۲۹].

نوع دوم از پیشنهاد مردمی قانون، می‌تواند به این شکل باشد که اگر یک متن مدون از سوی شهروندان تهیه شد، و ظرف مدت مشخصی تعداد معینی حامی پیدا کرد، مثلاً ظرف مدت ۲ ماه ۵۰۰ هزار امضا را جلب کرد، بتواند مورد توجه نمایندگان قرار گیرد. در این مرحله، اگر حداقل ۱۵ نفر از نمایندگان این متن مدون را (با اصلاحات جزئی یا بدون کم‌وکاست) به‌عنوان یک پیش‌نویس تقنینی پیشنهاد کردند، برای تبدیل شدن به قانون، روال عادی را طی می‌کند. براساس اصل (۱۷) قانون اساسی آلمان، مردم اجازه دارند در قالب ارائه طرح و ارسال عریضه در فرایند قانونگذاری دخالت کنند [۳۰]. در ایتالیا براساس ماده (۵۰) قانون اساسی،

1. fire-alarm oversight
2. Petition

۳-۴-۴. در برخی دیگر از پارلمان‌ها عریضه پذیرفته شده، اما دایره آن بسیار محدود تعریف شده است. اولین قانون اساسی فرانسه در سال ۱۷۹۱، به شهروندان این حق را می‌داد تا به صورت فردی نزد نهادهای قانونی عریضه ثبت کنند. در جمهوری پنجم، ثبت عریضه همچنان به رسمیت شناخته شد، اما طرح عریضه به صورت مستقیم در صحن علنی ممنوع شده است. در نظر گرفتن برخی شرایط قانونی برای ثبت عریضه باعث شده که تعداد آنها به سرعت کم شود. به طوری که در دهه هشتاد میلادی حدود ۸۰ عریضه و در دهه ۹۰ بیست عریضه و در دهه اول قرن ۲۱ صرفاً دو عریضه ثبت شده است [۴۱]. در انگلستان نیز در قرن ۱۹ تعداد زیادی عریضه ثبت شد، اما در قرن بیستم عریضه‌ها بسیار کم شد [۲۹].

عریضه در مجلس ایران، به رسمیت شناخته شده است. در مجلس دوره اول شورای ملی، کمیسیونی تحت عنوان «کمیسیون عریض» تشکیل شد. البته این کمیسیون چندان موفق نبود و کارآمدی لازم را نداشت زیرا تعداد زیادی عریضه دریافت می‌کرد که رسیدن به آن وقت زیادی می‌گرفت. از اسناد به جا مانده از مجالس دوم تا بیست و چهارم، حدود چهار میلیون برگ سند از مجموع دوازده میلیون برگ سند موجود در کتابخانه مجلس، مربوط به «اسناد عریض» است [۳۳].

کمیسیون اصل نود، براساس قانون اساسی جمهوری اسلامی تشکیل شد و ادامه‌دهنده کارکرد کمیسیون عریض است و از همان آسیب‌ها رنج می‌برد. هنوز هم مردم به همان شیوه سابق به مجلس عریضه می‌نویسند و اغلب تقاضای کمک مالی یا شغل دارند و دعاوی خصوصی خود (که باید به قوه قضائیه منعکس شود) را با مجلس مطرح می‌کنند.

با وجود تمام این اشکال‌ها، سازوکار عریضه باعث افزایش رضایتمندی مردم بوده و هست. در دو دوره پایانی مجلس شورای ملی در زمان پهلوی (۱۳۵۰ تا ۱۳۵۷)، به طور ملموسی، عریضه‌های مردم بدون رسیدگی و پاسخ، بایگانی می‌شدند و چه بسا همین موضوع در کاهش رضایتمندی مردم و زمینه‌سازی انقلاب اسلامی مؤثر بود. تحقیقات نشان می‌دهد که نظام مؤثر عریضه، می‌تواند رابطه بین مردم و پارلمان را تقویت کند و باعث کسب حمایت سیاسی از قوه قانونگذاری شود [۲۹]. از دیگر فواید عریضه ایجاد ارتباط بین پارلمان و شهروندان است. به علاوه عریضه می‌تواند نمایندگان را از نظر مردم آگاه کند و احیاناً تغییراتی مطابق نظر مردم در سیاستگذاری ایجاد کند. عریضه کمک می‌کند

شورای اسلامی دادخواهی کنند، تا چه اندازه امید مردم به این نهاد و کل نظام جمهوری اسلامی افزایش می‌یابد.

فرهنگ عریضه‌نویسی، در دوران اساطیری و تاریخ ایران باستان ریشه دارد؛ بعد از اسلام نیز با دیوان مظالم گسترش یافت. با تشکیل مجلس شورای ملی، این روال در نهاد جدید قانونگذاری، نظام‌مند شد [۳۳]. براساس اصل سی و دوم قانون مشروطه «هر کس از افراد ناس می‌تواند عرضحال یا ایرادات یا شکایات خود را کتباً به دفترخانه عریض مجلس عرضه دارد. اگر مطلب راجع به خود مجلس باشد جواب کافی به او خواهد داد و چنانچه مطلب راجع به یکی از وزارتخانه‌ها است بدان وزارتخانه خواهد فرستاد که رسیدگی نمایند و جواب مکفی بدهند» [۳۵].

عریضه ظرفیت مهمی برای تعمیق و گسترش دموکراسی مشارکتی است [۳۶]. وجود نظام ثبت عریضه بیانگر استقبال پارلمان از آرای مردم است [۲۹]. این ابزار می‌تواند مردم را نسبت به مجلس امیدوارتر کند. پارلمان‌های دنیا، رویکردهای گوناگونی به عریضه دارند:

۱-۴-۴. برخی پارلمان‌ها عریضه را به رسمیت شناخته‌اند. در اتریش بنا بر ماده (۴۱) قانون اساسی این کشور گروهی از شهروندان می‌توانند با استناد به حق ارائه عریضه^۱، مستقیماً از پارلمان بررسی امری را درخواست کنند [۲۳]. پارلمان آلمان نیز به عریضه بهای زیادی داده و از آن برای مردمی شدن پارلمان استفاده کرده است [۳۷]. در پارلمان اسکاتلند عریضه توانایی تغییر قانون، یا سیاست دولت، یا تجدیدنظر در اصول یک موضوع، یا تغییر تصمیم را دارد [۳۸]. در پارلمان هند، کمیسیون رسیدگی به عریضه‌ها بسیار فعال است و نقش مهمی در پیگیری تظلم خواهی مردم دارد. بین سال‌های ۲۰۰۴ تا ۲۰۰۷ این کمیسیون ۲۸ گزارش منتشر کرد که هر گزارش حداکثر شامل ۶ عریضه بود. هر گزارش شامل کلیات عریضه، توصیه‌های کمیسیون و اقدام ضروری دولت بود [۳۹]. در استرالیا، عریضه را مجلس نمایندگان دریافت می‌کند و محتوای آن درخواست برای اقدام در باره یک سیاست یا قانون است. همچنین ممکن است عریضه حاوی اظهار نگرانی جمعی از مردم باشد که خواهان توجه مجلس به آن موضوع هستند [۴۰].

۲-۴-۴. در برخی پارلمان‌ها عریضه مورد توجه نیست مثلاً در پارلمان فنلاند، کمیته‌ای برای دریافت عریضه در نظر گرفته نشده است و اصولاً این پارلمان، مردم را به عنوان شریک در سیاستگذاری در نظر نمی‌گیرد. سیاستگذاری خاص نمایندگان مجلس است [۲۲].

۱. به زبان آلمانی Volksbegehren گفته می‌شود.

که مردم عادی هم در سیاست درگیر شوند و قدرت اثرگذاری در سیاست داشته باشند.

مهم‌ترین نقدی که به عریضه وارده شده این است که غیر اثرگذار است و زمان‌بر. به علاوه این نگرانی وجود دارد که گروه‌های سازمان یافته مانند اتحادیه‌های تجاری از این طریق درصدد تأثیرگذاری بر پارلمان برآیند [۴۲].

اثرگذاری عریضه به قدرت قانونی که برای آن تعریف شده بازمی‌گردد. در آلمان، دولت موظف است که در مدتی مشخص، اطلاعات لازم را در پاسخ به عریضه‌های ثبت شده ارائه کند. در پارلمان انگلستان دولت موظف نیست نسبت به عریضه‌ها پاسخگو باشد، اما ممکن است براساس عریضه، مجلس تحقیق و تفحص را آغاز کند و در قبال این تحقیق و تفحص، دولت موظف است پاسخگو باشد. در اسکاتلند، به صورت رسمی دولت موظف نیست به عریضه‌ها پاسخ بگوید، اما از نظر سیاسی فشار بر دولت وجود دارد و به همین دلیل اغلب، دولت پاسخ عریضه‌ها را ارسال می‌کند [۲۹]. در ایران، قانون اساسی مشروطیت و قانون اساسی جمهوری اسلامی، جایگاه مهمی برای عریضه قائل نشده است. در دوره پیش از انقلاب اسلامی، زمانی که کمیسیون عریضه‌های دولتی را براساس شکایت‌های مردمی بازخواست می‌کرد، اداره‌های دولتی با یک نامه‌نگاری ساده، اقدام خود را توجیه می‌کردند [۳۳].

برای اثربخش شدن عریضه، لازم است که در آیین نامه داخلی مجلس فرایند رسیدگی به عریضه‌ها بیان شود و برای رسیدگی وقت، هزینه و منابع کافی در نظر گرفته شود. همچنین باید حد و حدود، کارکرد، و نتایج احتمالی آن به صورت شفاف برای مردم توضیح داده شود. به علاوه روندهای ثبت و پیگیری عریضه باید برای مردم شفاف باشد. عزم و اراده سیاسی برای رسیدگی و دریافت عریضه در مجلس مهم است تا عریضه اثربخش باشد. مثلاً در پارلمان انگلستان چنین عزمی وجود ندارد و به همین دلیل نظام ثبت و رسیدگی به عریضه، نوسازی و اصلاح نمی‌شود زیرا تصور این است که با تسهیل دریافت عریضه، انبوهی از عریضه‌ها به سمت مجلس سرازیر می‌شود که کار قانونگذاران را سخت می‌کند [۴۳]. نکته دیگر اینکه معمولاً عریضه‌های فردی به جایی نمی‌رسد اما عریضه ابزار مناسبی است که جنبش‌های سیاسی ریشه‌دار، احزاب و سیاستمداران محلی، هواداران خود را بسیج کنند و با راه‌اندازی پویش (کمپین) خواسته‌های خود را در دستور کار بخش عمومی قرار دهند [۳۱].

اینکه شهروندان شاهد عریضه‌های آنها، هر چند کم، بر بحث‌های پارلمان یا بر سیاست‌های اخذ شده اثر می‌گذارد، باعث افزایش امید به مجلس می‌شود. با علم به این موضوع، برخی کشورها درصدد اصلاح روندها در پارلمان برآمدند. نظام قانونی حاکم بر پارلمان‌های اسکاتلند و آلمان به گونه‌ای تغییر داده شد که نقش مردم در قانونگذاری تقویت شود و محور این تغییرات، قدرت بخشیدن به عریضه بود [۲۹]. در پارلمان اسکاتلند افراد می‌توانند به راحتی عریضه ثبت کنند و دخالت نمایندگان مجلس در ثبت عریضه قدغن شده است. همچنین اغلب عریضه‌ها به صورت الکترونیکی ثبت شده است. در بوندستاگ آلمان، به شهروندان این حق عطا شده که به صورت فردی یا گروهی عریضه ثبت کنند و طی آن درخواست یا شکایتی مطرح کنند. فرایند ثبت عریضه نیز بسیار تسهیل شده است به همین دلیل میزان زیادی عریضه در پارلمان این کشور ثبت شده است. در سال ۲۰۰۹ نزدیک به ۱۹ هزار عریضه در پارلمان آلمان ثبت شد، در حالی که در همان سال پارلمان انگلستان چیزی حدود ۴۰۰ عریضه دریافت کرد [۲۹]. در آلمان، تنها عریضه‌هایی مورد توجه قرار می‌گیرند که به روابط بین مردم و حکومت مربوط باشند. درخواست برای اطلاعات یا انتشار نظر به عنوان عریضه قابل پذیرش نیست. عریضه صرفاً از افرادی هویت آشکار پذیرفته می‌شود. اشخاص و یا گروه‌های شناسایی شده مانند شرکت‌ها، گروه‌های ذی‌نفع^۱ و خیریه‌ها می‌توانند به پارلمان عریضه تقدیم کنند [۳۰]. براساس بخش C اصل (۴۵) قانون اساسی آلمان، کمیته عریضه که از اعضای منتخب بوندستاگ تشکیل شده به عریضه‌های واصله اعم از شکایت یا پیشنهاد طرح رسیدگی می‌کند [۳۰].

وجود نظام عریضه قوی باعث می‌شود مردم امیدوارتر شوند زیرا نقصان‌ها و اشکال‌هایی که در بخش‌های مختلف می‌بینند را از طریق عریضه به مجلس منتقل می‌کنند و احتمال جبران و اصلاح آن افزایش می‌یابد. وجود چنین مسیر بالقوه‌ای برای رفع اشکال‌ها، باعث افزایش اعتماد می‌شود.

مرکز پژوهش‌های مجلس در گزارش مفصل و بسیار مفیدی، سازوکار پیشنهادی برای تعبیه عریضه در آیین نامه داخلی مجلس را به صورت عملیاتی و عینی پیشنهاد کرده است [۵] که برای جلوگیری از تکرار در اینجا بیان نمی‌شود. فقط به این نکته بسنده می‌شود که عریضه، یکی از مهم‌ترین و در دسترس‌ترین ابزارهایی است که می‌تواند امید اجتماعی به وجود آورد.

1. interest groups .

۵. سازوکارها و ابزارهای ارتقای کنش ارتباطی میان مردم و نمایندگان

و کسب رأی است و در سایر زمان‌ها، اغلب برای رسیدگی به شکایت‌ها یا خواسته‌های مردم. این نوع ارتباط، کنش ارتباطی نیست زیرا هر یک از دو طرف، به دنبال منافع شخصی خود هستند. مجلس به کنش ارتباطی هم نیاز دارد تا در یک فضای عمومی و عقلانی، منافع مشترک نیز مورد تفاهم قرار گیرد. مهم‌ترین نتیجه کنش ارتباطی «مفاهمه» بین نهاد مجلس و شهروندان است. در این فضای ارتباطی، قاعدتاً پیشنهادهای مردمی مطرح می‌شود که برخی از آنها می‌تواند مورد توجه نمایندگان قرار گیرد. از طرف دیگر نمایندگان نیز وضعیت واقعی که تصمیم‌های خاصی می‌طلبد را تبیین می‌کنند و احياناً بیان این توضیحات می‌تواند مخاطبان را قانع کرده و به آنها اطمینان دهد که مجلس مسیر درست و عقلانی را برای اداره امور در پیش گرفته است. حاصل این فرایند کنش ارتباطی بین نمایندگان و شهروندان، تفاهم است. تفاهم و درک متقابل، امید اجتماعی به مجلس را افزایش می‌دهد.

برای اینکه کنش ارتباطی، به امید منجر شود، لازم است که چهار اصل در ارتباط میان شهروندان و پارلمان حاکم باشد: گشودگی^۱، شفافیت^۲، پاسخگویی^۳ و تعامل^۴ [۴۶]. گشودگی به معنای این است که اگر شهروندان به دنبال اطلاعات و داده‌هایی از مجلس باشند، با محرمانگی مواجه نشوند و به راحتی بتوانند این داده‌ها را از مجلس دریافت کنند. شفافیت به معنای اقدام خودجوش مجلس برای انتشار بخشی از داده‌هاست. نهاد مجلس باید پیش قدم شود و برخی اطلاعات و داده‌ها را منتشر کرده و در دسترس مردم قرار دهد. پاسخگویی یعنی اینکه به درخواست‌های مردم، واکنش مناسب نشان داده شود و مردم احساس نکنند که مجلس صدای آنها را نمی‌شنود. تعامل نیز به معنای همراهی و اقدام مشترک مردم و مجلس برای پیش بردن اهداف مشترک است. برای گفتگوی اثربخش در حوزه عمومی شرایطی باید برقرار باشد که در جدول ۱ آمده و دلالت‌های سیاستی آن در کنش ارتباطی مجلس و مردم نیز بیان شده است.

«کنش ارتباطی» به معنای ارتباط و گفتگو برای رسیدن به «تفاهم» است. در این نوع کنش و ارتباط، انگیزه افراد حسابگرانه، خودخواهانه و منفعت طلبانه نیست و افراد به دنبال موفقیت خود نیستند بلکه هدفشان از کنش و ارتباط این است که یک موفقیت مشترک را دنبال کنند [۴۴].

در کنش ارتباطی، گفتگو نقش محوری دارد و برآیند این گفتگو، وفاق و همدلی است. در این فرایند مشارکت کنندگان بر منفعت‌خواهی فردی خود غلبه می‌کنند و متقاعد می‌شوند که با گفتگوی آزاد، مسائل را حل کرده و مناقشه را رفع کنند. در کنش ارتباطی رسیدن به فهم امری اساسی است. در مدل ارتباطی کنش، زبان وسیله‌ای است برای رسیدن به تفاهم [۴۵]. این نوع گفتگو اگر میان نمایندگان مجلس و مردم رخ دهد، می‌تواند امید مردم را به این نهاد افزایش دهد.

کنش ارتباطی معمولاً در «حوزه عمومی» برقرار می‌شود. حوزه عمومی فضایی عقلانی، داوطلبانه و باز است که همه می‌توانند در مباحثات شرکت کنند. هیچ نهاد یا سازمان دولتی، حکومتی، تجاری، اقتصادی، نظامی و ... فضای عمومی را مدیریت و پایش نمی‌کند. بنابراین افراد در آن از موقعیتی برابر، بدون ترس و واهمه برخوردارند و بی‌آنکه منافع شخصی یا گروهی خود را در نظر داشته باشند با هدف رسیدن به مفاهمه از طریق استدلال‌های منطقی و گفتگوهای مبتنی بر خرد دست به کنش ارتباطی می‌زنند [۴۴]. کنش ارتباطی در فضای عمومی، باعث می‌شود که افراد در چارچوب شرع و عقل، درباره مسائل روزمره و سیاستگذاری‌های عمومی، گفتگو و تفاهم کنند. در همان چارچوبی که نمایندگان مجلس قرار است قانونگذاری کنند و شارع به آنها اجازه داده، امکان برقراری کنش ارتباطی میان مردم و نمایندگان وجود دارد و به بهبود امید اجتماعی می‌انجامد.

به صورت عادی، نمایندگان مجلس با رأی‌دهندگان و مردم شریف، ارتباط دارند اما این ارتباط در روزهای انتخابات، برای تبلیغات

1. Openness
2. Transparency
3. Accountability
4. Engagement

جدول ۱. شرایط کنش ارتباطی ودلالات‌های سیاستی آن [۴۵]

ردیف	شرایط کنش ارتباطی	دلالات‌های سیاستی
۱	شکل و محتوای گفتگو باید عقلانی انتقادی باشد	لازم است زمینه گفتگوی صریح و نقادانه میان مردم و نمایندگان فراهم شود.
۲	در حوزه عمومی تنها درباره موضوع‌های مدنی مشترک بین شهروندان باید گفتگو شود و طرح موضوع‌های خصوصی مجاز نیست.	لازم است بخشی از گفتگوی مردم و نمایندگان، معطوف به موضوع‌های مشترک و ملی باشد.
۳	شرکت‌کنندگان باید همه تفاوت‌ها و تمایزات میان خود را نادیده بگیرند و همچون افراد برابر در گفتگو مشارکت کنند.	در این گفتگو، نمایندگان و شهروندان از موضع برابر با یکدیگر سخن می‌گویند.
۴	فرایند گفتگو محدود به شکل‌گیری افکار عمومی است و هرگز نمی‌تواند به تصمیم‌سازی‌های عملی و اداری منتهی شود.	هدف از گفتگو، تبیین و اقناع است و نباید به دنبال یک نتیجه اداری و عملیاتی بود.
۵	یک حوزه عمومی یکپارچه که رسیدن به وفاق در آن امکان‌پذیر باشد، همیشه بر تنوع و تعدد حوزه‌های عمومی ترجیح دارد.	بستر گفتگو را به گونه‌ای باید فراهم کرد که رسیدن به توافق میان مردم و نمایندگان به بهترین شکل امکان‌پذیر باشد.

انگلستان نشان می‌داد که سه چهارم مردم اعتقاد داشتند که عموم نمایندگان مجلس حقیقت را نمی‌گویند اما در مورد نمایندگان حوزه انتخابیه، کمتر از نصف مردم معتقد بودند که نمایندگان حوزه انتخابیه آنها راست نمی‌گویند [۴۷]. زیرا با نمایندگان حوزه انتخابیه خود، بیشتر ارتباط داشتند.

مجالس دنیا، برنامه‌هایی ترتیب می‌دهند که مردم را در مواجهه مستقیم با نمایندگان قرار دهند مثلاً تورهای راهنما در مجلس برگزار می‌کنند تا مردم را مطلع کنند که مهم‌ترین تصمیم‌های کشور در کجا گرفته می‌شود. در مجارستان هر ساله، هزاران نفر که بیشتر آنها دانش‌آموزان هستند از مجلس بازدید می‌کنند و هدف از این بازدید هم آموزش است [۲۵].

همچنین پارلمان‌های فرانسه، بریتانیا، پرتغال سرمایه‌گذاری هنگفتی برای مواجهه مستقیم مردم و نمایندگان داشته‌اند. برخی از فعالیت‌هایی که به‌ظاهر ربط اندکی با کارویژه پارلمان دارد، در واقع یک بسترسازی است برای کنار هم قرار دادن مردم و نمایندگان. هدف این است که دوطرف بر سر موضوع‌هایی فراتر از منافع شخصی، گفتگو و تفاهم کنند. مثلاً پارلمان فرانسه هر از چندگاه نمایشگاه‌های هنری برپا می‌کند [۳۷]. این نمایشگاه هنری، در واقع (با تعریفی که پیش از این ذکر شد) یک «حوزه عمومی» است که نمایندگان و مردم، در موضعی برابر و به‌دور از ارتباط‌های مرسوم اداری در کنار هم قرار می‌گیرند و با هم گفتگو می‌کنند. این رابطه مولد امید است. مثالی دیگر در این مورد، ابزاری به نام «ویزیت حوزه انتخابیه» [۴۸] است که در پارلمان‌های ایرلند، اسکاتلند و بریتانیا رواج دارد. منظور از ویزیت حوزه انتخابیه این است که در زمانی مشخص، نماینده مجلس

با توجه به مطالبی که گفته شد، حوزه عمومی در سه بستر می‌تواند شکل بگیرد که در این سه بستر، کنش ارتباطی میان مردم و نمایندگان صورت گیرد. در ادامه این سه بستر توضیح داده می‌شود.

۱-۵. ارتباط چهره‌به‌چهره

اولین و سنتی‌ترین بستری که می‌تواند ارتباط میان نمایندگان و مردم را فراهم کند، ارتباط چهره‌به‌چهره است. نمایندگان در سفرهای خود به حوزه انتخابیه می‌توانند نشست‌هایی را تدارک ببینند که شهروندان به‌صورت رودررو، با نمایندگان گفتگو کنند و مسائل و مشکلات عمومی (و نه مسائل شخصی و محدود) را بیان کرده و از منظر خود راه‌حل‌ها را بیان کنند. این صحبت‌ها به‌منظور ایجاد تفاهم میان شهروندان و نمایندگان و افزایش همدلی و امید انجام می‌گیرد. در خلال این صحبت‌ها و گفتگوها احتمالاً نمایندگان می‌توانند ایده‌هایی برای قانونگذاری و نظارت بیابند.

ممکن است برخی بگویند که در حال حاضر هم ملاقات مردمی نمایندگان با مردم برقرار است و چنین جلساتی به فراوانی برگزار می‌شود. اما سخن این است که نباید ارتباط مردم و نماینده، محدود به بیان مشکل و پیگیری آن باشد. باید کنش ارتباطی میان نماینده و مردم نیز وجود داشته باشد که دو طرف روبه‌روی هم نشسته و از موضع برابر تلاش کنند که با همدلی و درک متقابل، در موضوع‌های مختلف به فهم مشترک برسند. این نوع ارتباط باعث افزایش امید به مجلس و نمایندگان می‌شود. مردم، احساس می‌کنند که با حاکمیت گفتگو می‌کنند و گویی برای شنیدن ایده‌های آنها برای حکمرانی وجود دارد. جالب است که تعامل میان مردم و نمایندگان باعث می‌شود که اعتماد مردم افزایش یابد. نظرسنجی در سال ۲۰۰۹ در

1. constituency surgeries .

یک معنای surgery در زبان بریتانیایی، ویزیت دکتر یا دندان‌پزشک است.

پس از مستقر شدن نماینده در مکان وعده داده شده، شهروندانی که نگرانی و موضوعی برای گفتن دارند، به نوبت با نماینده گفتگو می‌کنند. دکور محل ملاقات، ساده و بدون تکلف است و معمولاً از یک میز و صندلی معمولی تشکیل شده و هدف این است که نماینده و شهروند در موضع برابر گفتگو کنند (تصویر ۱).

جلسه‌های دوه‌دو با شهروندان حوزه انتخابی برگزار می‌کند و طی آن نگرانی‌ها، دغدغه‌ها و موضوع‌های مورد نظر شهروند به نماینده منتقل می‌شود [۴۹]. این ابزار، فرصتی برای گفتگوی صریح و آزاد شهروندان با نماینده مجلس است. زمان ویزیت حوزه انتخابی را دفتر نماینده اعلام می‌کند و معمولاً نیازی به تعیین وقت ملاقات نیست.

تصویر ۱. ویزیت حوزه انتخابی یکی از نمایندگان پارلمان انگلستان و ملاقات با شهروندی از حوزه انتخابیه [۵۰]

از جمله تالار شهر، مدارس، کتابخانه‌ها، تالار شهرداری و کلیساها) برگزار می‌شود و شهروندان علاقه‌مند، میزبان نماینده حوزه انتخابیه می‌شوند. برگزاری این جلسه قالب خاصی ندارد و پس از تشکیل، هر کدام از شهروندان می‌تواند موضوعی را مطرح کند و نظر نماینده مجلس را بخواهد [۵۲]. گاهی این برنامه، یک مجری از میان خود مردم دارد که سمت‌وسوی گردهمایی را هدایت می‌کند. اگر تعداد شرکت‌کنندگان زیاد باشد و یا موضوع‌های متعددی مطرح باشد، در این صورت حاضران به گروه‌های کوچک‌تری تقسیم می‌شوند و پس از بحث و گفتگوی داخلی، یکی از اعضای گروه به نمایندگی از سایرین، جمع‌بندی کلی گروه را بیان می‌کند و به سمع و نظر نماینده می‌رساند. گردهمایی تالار شهر، ابزار مفیدی است که نمایندگان در جریان نظرات مردم در موضوع‌های مختلف قرار گیرند و در نتیجه یک درک مشترک به وجود آید.

نمایندگان مجلس شورای اسلامی نیز دیدار مردمی با شهروندان حوزه انتخابیه دارند. اما این دیدارها با ویزیت حوزه انتخابی فرق دارد. در دیدار مردمی، مردم از مشکلات شخصی یا گروهی خود سخن می‌گویند و از نماینده می‌خواهند که این مشکل را پیگیری کند. اما ویزیت حوزه انتخابی در واقع یک نوع همفکری مردم با نماینده حوزه انتخابی برای رسیدن به فهم مشترک از موضوع‌ها و احیاناً پیشنهادی برای قانونگذاری و نظارت است. این نوع از ملاقات‌ها هنوز در ایران رایج نیست.

نوع دیگری از ملاقات‌ها چهره‌به‌چهره که به نوعی، برعکس ویزیت حوزه انتخابیه است، در مجالس ایالتی آمریکا، استرالیا و کانادا جریان دارد [۵۱]. این ابزار «گردهمایی تالار شهر» نام دارد. هدف از این جلسه همفکری نمایندگان مجلس با مردم و شنیدن دغدغه‌های آنهاست. به این منظور جلسه‌ای در یک مکان عمومی

معنا که هم‌زمان، نمایندگان مجلس نظرهای خود را به مردم بگویند و مردم نیز متقابلاً نظر خود را به نمایندگان اعلام کنند. رسانه‌های جدید اینترنتی و شبکه‌های اجتماعی اجازه می‌دهند که نمایندگان مجلس با مردم وارد گفتگو شوند. البته استفاده از شبکه‌های اجتماعی برای گفتگو با مردم به سواد رسانه‌ای نیاز دارد و نمایندگان باید بدانند چطور می‌توانند از این ابزار به‌نحو مؤثری برای ارتباط با مردم استفاده کنند [۴۶].

شبکه‌های اجتماعی به مردم و نمایندگان اطلاعات کافی ارائه می‌کند تا با نظرها، اقدام‌ها و خواسته‌های یکدیگر آشنا شوند. از یک‌طرف سیاستمداران به اطلاعاتی در مورد اولویت‌ها در حوزه انتخاباتی خود، اطلاعات درباره مشکلات ملی و محلی، بازخور برنامه‌ها و سیاست‌های فعلی دولت دست پیدا می‌کنند [۵۷]؛ از سوی دیگر مردم از فعالیت‌های نمایندگان آگاه می‌شوند. مثلاً در سایت رسمی پارلمان فنلاند، صفحه رسمی هر یک از اعضای پارلمان به‌صورت مجزا تعبیه شده است. در این صفحه، فعالیت‌های نماینده شامل سخنان، سؤال‌های کتبی و شفاهی، طرح‌های بودجه‌ای، رفتار رأی‌دهی و ... درج می‌شود [۲۲].

استفاده از شبکه‌های اجتماعی و رسانه‌های اینترنتی بیش از هر چیز امکان گفتگو و تعامل با جوانان را فراهم می‌کند. در این زمینه تارنمای پارلمان برزیل مثال خوبی است. این تارنما ارتباط با مخاطبان جوان را هدف‌گذاری کرده و در این چارچوب اطلاعات گسترده‌ای را به‌صورت جذاب در اختیار جوانان می‌گذارد. همچنین امکانات فراوانی را برای تعامل با جوانان فراهم کرده است [۴۶].

ارتباط با نمایندگان در کشورهای مختلف، شدت و ضعف دارد مثلاً در لهستان، ارتباط با نمایندگان ضعیف است. در سال ۲۰۰۹ در لهستان مشخص شد که از هر پنج نفر، تنها یک نفر با نمایندگان مجلس ارتباط گرفته است. این کشور در میان کشورهای مشابه، یکی از کمترین ارتباط‌ها را میان مردم و نمایندگان دارد و یکی از کمترین تشخیص نام نمایندگان را داراست [۲۵]. در انگلستان، ارتباط نمایندگان با مردم زیاد است و در سال‌های اخیر بیشتر و گسترده‌تر هم شده است. مردم حوزه انتخابیه به نماینده خود به‌عنوان منبع اطلاعات، مدافع حقوق آنها و یک دوست قدرتمند نگاه می‌کنند. نمایندگان مجلس انگلستان، امروز نسبت به چند دهه پیش، نامه‌های بسیار بیشتری دریافت می‌کنند [۴۷].

اخيراً ظرفیتی در مجلس شورای اسلامی پیگیری می‌شود و آن «اندیشکده‌های استانی مجلس شورای اسلامی» است. این ساختار می‌تواند کمک کند که کنش ارتباطی مردم و نمایندگان مجلس افزایش یابد.

۲-۵. ارتباط دوسویه در شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی

رسانه‌های جدید اینترنتی می‌توانند روند تصمیم‌سازی را عمومی‌تر کنند. این رسانه‌ها ابزارهای قدرتمندی هستند رابطه بین شهروندان پارلمان را فراهم کرده و ظرفیتی برای گفتگو و دریافت نظر از شهروندان هستند [۴۶]. در بستر اینترنت، نمایندگان می‌توانند با شهروندان ارتباط متقابل برقرار کنند. چنین ارتباطی در رسانه‌های سنتی ممکن نبود [۴۷]. به این

تصویر ۲. نمونه‌ای از صفحه اینترنتی تعاملی یک نماینده مجلس در استرالیا و درخواست او برای امضای عریضه توسط شهروندان: کارزار ممنوعیت تبلیغ قمار بین‌بخش مسابقات پر طرفدار [۵۸]

در کشورهایی که سابقه حزبی طولانی دارند، نمایندگان شروع به برقراری ارتباط مستقیم با مردم کرده‌اند و به ارتباط‌های حزبی بسنده نمی‌کنند (جدول ۲). در این وضعیت، اصرار بر تأسیس و تقویت احزاب، اجرای نسخه تاریخ گذشته است و بهتر است برای تعامل مستقیم مردم و نمایندگان از طریق شبکه‌های اجتماعی برنامه‌ریزی شود.

به نظر می‌رسد که کنش ارتباطی میان مردم و نمایندگان، به‌خصوص از طریق شبکه‌های مجازی به سرعت در حال افزایش است. در قرن ۱۹ و ۲۰، حزب رابط بین شهروندان و نمایندگان بود. در قرن ۲۱ و با گسترش شبکه‌های اجتماعی و صفحه‌های تعاملی، مردم و نمایندگان می‌توانند به‌صورت مستقیم با یکدیگر گفتگو کنند. به همین دلیل نقش حزب رو به کاهش است. حتی

جدول ۲. درصد وقت‌گذاری نمایندگان پارلمان هلند برای مردم [۲۴]

درصد در سال ۲۰۰۶	درصد در سال ۲۰۰۱	اقدام
۲۴٫۰	۲۹٫۵	آماده شدن برای نشست‌های پارلمانی
۱۱٫۲	۱۱٫۵	حضور در کمیسیون
۸٫۱	۷٫۷	حضور در صحن علنی
۳٫۷	۳٫۸	ارتباط مستقیم با دولت
۱۲٫۱	۱۳٫۵	حضور در نشست حزب
۱۲٫۳	۱۲٫۰	فعالیت حزبی
۱۳٫۵	۱۲٫۱	ارتباط با تشکل‌های اجتماعی
۱۵٫۱	۱۰٫۰	ارتباط با شهروندان

۶. جمع‌بندی

از طرح یا لایحه در معرض نظر مردم قرار بگیرد و نظر مشورتی شهروندان جویا شود.

۴ افزایش شفافیت مجلس: با انتشار داده‌های بیشتر و همچنین گشودگی و کاهش محرمانگی می‌توان این موضوع را نشان داد.

۷ برنامه‌های بازدید از مجلس: ترتیب دادن مجلس‌گردی و بازدید برای مردم هنگام فعالیت مجلس.

۱-۶. راهکارهای پیشنهادی برای افزایش امید توسط مجلس شورای اسلامی

۱ تأسیس برنامه‌های کاربردی جدید موبایل پایه که یک فضای عمومی برای گفتگو و کنش ارتباطی میان مردم و نمایندگان فراهم می‌کند.

۲ انجام همه‌پرسی تقنینی مشورتی. همه یا بخش‌هایی از طرح یا لایحه در معرض نظر مردم قرار بگیرد و نظر مشورتی شهروندان جویا شود. مجلس ملزم نیست از نتیجه همه‌پرسی اطاعت کند و تصمیم‌گیری نهایی بر عهده نمایندگان است.

۳ به رسمیت شناختن «پیشنهاد مردمی قانون». در این زمینه می‌توان بندی در آیین‌نامه داخلی مجلس گنجانده که براساس آن، مردم نیز اجازه داشته باشند که متنی را در قالب یک پیش‌نویس تقنینی به مجلس تقدیم کنند. این پیشنهاد مردمی لازم است حدنصاب معینی امضای شهروندان را کسب کرده باشد. پیشنهاد مردمی قانون، با حمایت نمایندگان می‌تواند به‌عنوان یک پیش‌نویس تقنینی در کمیسیون‌ها و صحن مجلس بررسی شود.

۴ افزایش شفافیت مجلس با انتشار داده‌های بیشتر. مثلاً می‌توان صورت‌جلسه کمیسیون‌ها را در تارنمای مجلس منتشر کرد.

۵ گشودگی و کاهش محرمانگی. به این معنا که برخی داده‌ها و اطلاعات را می‌توان براساس درخواست شخصی شهروندان یا تشکل‌های اجتماعی در اختیار آنها قرار داد.

۶ در نظر گرفتن چند کرسی استماعی در کمیسیون‌ها به‌منظور افزایش شفافیت و آگاهی مردم نسبت به روندها و فعالیت‌های مجلس شورای اسلامی. پیشنهاد می‌شود چند صندلی در کمیسیون‌ها در نظر گرفته شود که در موضوع‌های غیرمحرمانه برخی دانشگاهیان، شهروندان و افراد علاقه‌مند به صورت عضو استماعی در جلسه کمیسیون حاضر شوند.

افزایش امید در جامعه، به معنای این است که راه‌های متعددی برای شهروندان فراهم شود تا از این راه‌ها بتوانند به اهداف خود برسند. هرچه بتوان مشارکت مردم در ساحت تصمیم‌گیری را افزایش داد، امید اجتماعی مردم افزایش پیدا می‌کند زیرا مشارکت دادن بیشتر مردم در امور به معنای تعریف راه‌های جدید برای تصمیم‌سازی است. نکته‌ای که باید مورد توجه قرار گیرد این است که امیدبخشی منحصر در مشارکت در فرایند تقنین نیست و شامل موارد دیگر هم می‌شود مانند تجمعات و همه‌پرسی. پرداختن به این موارد گزارش مجزایی می‌طلبد.

مجلس شورای اسلامی می‌تواند با برخی ابزارها، به شهروندان کمک کند تا خواسته‌های خود را از راه‌های متعدد پیگیری کنند و در نتیجه امید اجتماعی افزایش یابد. این ابزارها عبارتند از:

۱ وتوی مردمی قانون: به این معنا که در چارچوب ظرفیت‌های اصل (۵۹) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، این امکان به مردم داده شود طرح در حال بررسی یا قانون تازه تصویب مجلس را با جمع‌آوری تعداد مشخصی امضا متوقف کنند و فرصت بیشتری برای گفتگو و بحث پیرامون آن طرح یا قانون فراهم کنند. در نظر داریم که در اینجا و تو به معنای لغو قانون نیست؛ بلکه منظور این است که پیش از اجرایی شدن طرح یا قانون، فرصت بیشتری برای اظهار نظر مردم داده شود. در هر صورت لازم است ملاحظات مرتبط با قانون اساسی مورد توجه قرار گیرد.

۲ پیشنهاد مردمی قانون: مردم بتوانند در چارچوب قانون اساسی از مجلس، تصویب یک متن قانونی را درخواست کنند. متن پیشنهادی مردم که حائز تعداد امضاها مشخصی شده، در مجلس مطرح شود و در صورتی که توانست نظر نمایندگان مجلس را جلب کند تبدیل به قانون شود.

۳ عریضه: مردم بتوانند درخواست خود را مبنی بر رسیدگی به موضوعی خاص یا توجه مجلس به مسئله‌ای طی نامه درخواست کنند. عریضه در حال حاضر در مجلس وجود دارد اما با اصلاحاتی می‌توان آن را تبدیل به ابزاری کارآمدتر کرد.

۴ کنش ارتباطی میان مردم و مجلس: می‌توان ارتباط چهره‌به‌چهره نمایندگان با مردم، ارتباط از طریق رسانه‌ها و ارتباط دوسویه در شبکه‌های اجتماعی را در این روش به کار برد.

۵ انجام همه‌پرسی تقنینی - مشورتی: همه یا بخش‌هایی

و پیش ببرند. این نوع پیشبرد مشترک طرح‌ها و لوایح می‌تواند باعث امیدواری جامعه نخبگان شود.

۹ ارسال نامه راهنما به جوانانی که به سن ۱۸ سالگی رسیده‌اند و می‌توانند رأی بدهند و توضیح اقدام‌ها و کارویژه‌های مجلس.

۱۰ پخش مذاکرات کمیسیون‌ها از طریق رادیو یا اینترنت.

۱۱ ارسال اخبار، تصمیم‌ها، گزارش‌ها برای افرادی که در حوزه‌ای خاص (کسب‌وکار، کشاورزی، سیاست خارجی، ...) اظهار علاقه کرده‌اند از طریق ایمیل یا پیام‌رسان‌ها.

۱۲ اصلاح تارنمای مجلس به گونه‌ای که برای جوانان جذاب‌تر و در دسترس‌تر باشد.

۷ ترتیب دادن تورهای مجلس‌گردی برای بازدید مردم از محوطه مجلس در هنگام فعالیت. این تورها به صحن مجلس و کمیسیون‌ها هدایت می‌شوند تا شاهد فعالیت‌های مجلسیان باشند. در این برنامه، افراد فقط نظاره‌گر هستند و گفتگو با نمایندگان (که می‌تواند در فعالیت آنها اختلال ایجاد کند) در برنامه نیست. در این بازدیدها، پذیرش محترمانه بازدیدکنندگان، مهیا کردن فضایی دوستانه و جذاب و فراهم کردن فرصتی برای مشاهده کارهایی که مجلس انجام می‌دهد اهمیت دارد.

۸ حضور نمایندگان مجلس در دانشگاه‌ها و تبادل نظر با دانشجویان و اساتید در جلسه‌های مشترک و مطالعاتی. منظور این است که دانشجویان و نمایندگان طرح و موضوعی را با هم بررسی

جدول ۳. راهبردها و راهکارهای مجلس برای ایجاد امید در بین مردم

راهبردها	راهکارها
مشارکت دادن مردم در تقنین	توقف قانون تازه تصویب براساس درخواست مردم
	برگزاری همه‌پرسی مشورتی برای اطلاع از نظر مردم در خصوص یک طرح یا لایحه
	پذیرش پیشنهاد مردمی قانون
	تنظیم برخی دستورکارهای هفتگی مجلس براساس درخواست گروهی مردم
	بها دادن بیشتر به عریضه‌های مردمی
همفکری با مردم	برگزاری رویدادهای فرهنگی و اجتماعی برای کنار هم قرار دادن مردم و نمایندگان
	ویزیت حوزه انتخابی (دیدار و همفکری تک‌به‌تک مردم با نماینده)
	گردهمایی تالار شهر (حضور نماینده در جلسه مردمی برای همفکری)
	حضور فعال نماینده در شبکه‌های اجتماعی و دریافت دغدغه‌های عمومی مردم
	ایجاد صفحه اینترنتی تعاملی نمایندگان و دریافت نظرهای مردم در مورد طرح‌ها
	تعبیه برنامه‌های کاربردی جدید موبایل پایه برای گفتگوی مشترک مردم و نمایندگان
	در نظر گرفتن چند کرسی استماعی در کمیسیون برای گروه‌های مردم‌نهاد
سهیم کردن مردم در اطلاعات	امکان ارائه برخی داده‌ها و اطلاعات منتشر نشده در موضوعی خاص براساس درخواست شهروند یا تشکل اجتماعی
	انتشار صورت‌جلسه کمیسیون‌ها (با رعایت اصل محرمانگی)
	برگزاری بازدید از مجلس توسط شهروندان در زمان انجام وظیفه نمایندگان
	حضور نمایندگان مجلس در دانشگاه‌ها و تبادل نظر با دانشجویان و اساتید
	ارسال نامه راهنما در مورد مجلس به جوانانی که به سن رأی‌دهی رسیده‌اند
	پخش مذاکرات کمیسیون‌ها (با رعایت اصل محرمانگی)
	تنظیم بسته‌های خبری موضوعی مربوط به تصمیم‌ها و طرح‌های مجلس و ارسال آنها برای ذی‌نفعان از طریق ایمیل و پیام‌رسان‌ها
	اصلاح تارنمای مجلس به گونه‌ای که برای جوانان جذاب‌تر و در دسترس‌تر باشد

۱. رهبر معظم انقلاب اسلامی. بیانات در مراسم سی و چهارمین سالگرد از تحال حضرت امام خمینی (رحمه‌الله)، ۱۴۰۲/۳/۱۴.
<https://khl.ink/f/53057>.
۲. رهبر معظم انقلاب اسلامی. بیانات در دیدار با نمایندگان مجلس، ۱۳۸۳/۳/۲۷.
<https://khl.ink/f/3235>.
۳. کوهی اصفهانی، احمد، مریم اردبیلی، علیرضا نصر اصفهانی. بررسی لایحه برنامه هفتم توسعه (۶۴): ارتقا آینده‌نگری و رشد امید ارتقا آینده‌نگری و رشد امید، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۲/۴/۳۱.
<https://rc.majlis.ir/fa/report/show/1779271>
۴. اسمعیل پور، توحید، محمد تقی نظریان مفید، سینا شیخی، اسماعیل نوده‌فراهانی، محمد عبدالحسین زاده، حسن کریمی فرد، محمود نصری جزه، مهدی عبدالملکی. درآمدی بر حکمرانی مردمی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۲/۳/۲.
<https://rc.majlis.ir/fa/report/show/1775668>
۵. زمانی، سمیه. مطالعه تطبیقی شیوه‌های مشارکت عمومی در فرایند قانونگذاری و پیشنهادهایی برای مجلس شورای اسلامی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۲/۴/۶.
<https://rc.majlis.ir/fa/report/show/1777502>
۶. کریمی، حامد. مشارکت شهروندان در روند قانونگذاری، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۰/۷/۴.
<https://rc.majlis.ir/fa/report/show/798421>
۷. شیخی، سینا. بررسی موانع حکمرانی مردمی در ایران و ارائه راهکارهایی برای ارتقای نقش مردم در حکمرانی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۲/۲/۳.
<https://rc.majlis.ir/fa/report/show/1775335>
۸. طاهری دمنه، محسن، معصومه کاظمی. خوانشی آینده‌پژوهانه از پروبلماتیک امید اجتماعی در ایران، پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران، ۱۳۹۹، ۹(۳)، صص. ۴۹ تا ۸۰.
۹. افشانی، سیدعلیرضا، زینب جعفری. رابطه سرمایه اجتماعی و امید به آینده در بین دانشجویان دانشگاه یزد، فصلنامه علوم اجتماعی، ۱۳۹۵، ۲۳(۷۳)، صص. ۹۳ تا ۱۱۶.
۱۰. امیرپناهی، محمد، مهدی مالیر، محسن شکرانی. وضعیت‌سنجی امید اجتماعی در ایران (تحلیل ثانویه پیمایش وضعیت اجتماعی، فرهنگ و اخلاقی)، پژوهشنامه مددکاری اجتماعی، ۱۳۹۵، ۳(۹)، صص. ۷۹ تا ۱۰۶.
۱۱. جهانگیری، جهانگیر، نسرین محمدی. تبیین جامعه‌شناختی رابطه امید سیاسی و بی‌تفاوتی اجتماعی (مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه شیراز)، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۱۳۹۷، ۷(۱)، صص. ۱۲۷ تا ۱۵۰.
۱۲. صفری شالی، رضا، پویا طوافی. بررسی میزان امید به آینده و عوامل مؤثر بر آن در بین شهروندان تهرانی، برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، ۱۳۹۷، ۱۰(۳۵)، صص. ۱۱۷ تا ۱۵۷.
۱۳. شعبانی، محمدجواد، مهرباب صادق‌نیا، سیدمرتضی میرتبار. بررسی مؤلفه «امید» در سبک زندگی دینی و نقش رسانه دیداری تلویزیون در گسترش امیدآفرینی دینی، پژوهشنامه سبک زندگی، ۱۳۹۸، ۵(۱)، صص. ۱۱۵ تا ۱۴۴.
۱۴. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.

<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/132239>

15. Snyder, C.R., et al., The will and the ways: development and validation of an individual-differences measure of hope, *Journal of personality and social psychology*, 1991. 60(4), Pp. 570-585.

۱۶. رهبر معظم انقلاب اسلامی. بیانیه «گام دوم انقلاب» خطاب به ملت ایران، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲.

<https://khl.ink/f/41673>.

۱۷. شورای عالی انقلاب فرهنگی. مصوبه نقشه مهندسی فرهنگی کشور، ۱۳۹۲/۳/۸.

۱۸. مجمع تشخیص مصلحت نظام. سیاست‌های کلی نظام قانونگذاری، ۱۳۹۸/۷/۶.

۱۹. هیئت وزیران. مصوبه تشکیل کارگروه امید، نشاط و سرمایه اجتماعی، ۱۴۰۰/۱/۱۴.

20. Snyder, C.R., Handbook of hope: Theory, measures, & applications / editor, C.R. Snyder, 2000, San Diego, Calif.; London: Academic Press.

۲۱. امیری اسفرجانی، زهرا، سیدعلی هاشمیان فر، وحید قاسمی. کاوش در امید اجتماعی، نظریه‌ای داده‌بنیاد. مسائل اجتماعی ایران، ۱۳۹۸، ۲۵(۱۰)، صص. ۵۲ تا ۲۷.

22. Arter, D., The Finnish Eduskunta: Still the Nordic 'Vatican'?, The Journal of Legislative Studies, 2012, 18(3-4), Pp. 275–293.

۲۳. عباسی، بیژن. بررسی روش‌های اعمال مردم‌سالاری مستقیم و نیمه‌مستقیم، مطالعات حقوق خصوصی، ۱۳۸۷، ۳۸(۲)، صص. ۲۱۵ تا ۲۳۵.

25. Andeweg, R.B., A Least Likely Case: Parliament and Citizens in the Netherlands, The Journal of Legislative Studies, 2012, 18(3-4), Pp. 368–383.

25. Ilonszki, G. and Z. Papp. The Paradoxes of Parliament–Citizen Connections in Hungary: A Window on the Political System, The Journal of Legislative Studies, 2012, 18(3-4), Pp. 334–350.

26. Jowell, R. and S. Witherspoon, British Social Attitudes: The 1985 Report, 1985, Aldershot, England, Gower.

۲۷. سیدابوالفضل شریعت‌پناهی. حقوق اساسی و نهادهای سیاسی، ۱۳۹۳، تهران، میزان.

۲۸. رهبر معظم انقلاب اسلامی. بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت‌دولت، ۱۴۰۱/۶/۸.

<https://khl.ink/f/50834>.

29. Hough, R., Do Legislative Petitions Systems Enhance the Relationship between Parliament and Citizen?, The Journal of Legislative Studies, 2012, 18(3-4), Pp. 479–495.

30. Saalfeld, T. and R. Dobmeier, The Bundestag and German Citizens: More Communication, Growing Distance, The Journal of Legislative Studies, 2012, 18(3-4), Pp. 314–333.

31. Russo, F. and L. Verzichelli, Parliament and Citizens in Italy: An Unfilled Gap, The Journal of Legislative Studies, 2012, 18(3-4), Pp. 351–367.

32. Azevedo-Harman, E., Parliaments and Citizens in Sub-Saharan Africa, The Journal of Legislative Studies, 2012, 18(3-4), Pp. 419–440.

۳۳. شوهانی، سیاوش. رهیافتی به تاریخ فرودستان (بررسی اسناد عرایض مجلس شورای ملی)، گنجینه اسناد، ۱۳۸۹، ۷۹(۲۰): صص. ۴۲ تا ۷۹.

34. Parliament of the Commonwealth of Australia, Electronic Petitioning to the House of Representatives, 2009.

۳۵. قانون اساسی مشروطه.

36. Bogdanor, V., The new British Constitution, 2009, Oxford, Hart.

37. Leston-Bandeira, C., Parliaments' Endless Pursuit of Trust: Re-focusing on Symbolic Repre-

- sentation, *The Journal of Legislative Studies*, 2012, 18(3-4), Pp. 514–526.
38. Scottish Parliament, *Petitioning the Scottish Parliament: Making Your Voice Heard*, 2010.
39. Ahmed, N., *Parliament and Citizens in Asia: The Bangladesh Case*, *The Journal of Legislative Studies*, 2012, 18(3-4), Pp. 463–478.
40. Palmieri, S., *Petition effectiveness: Improving citizens' direct access to parliament*, *Australasian Parliamentary Review*, 2008, 23, Pp. 121-135.
41. Costa, O., et al., *Far Away, So Close: Parliament and Citizens in France*, *The Journal of Legislative Studies*, 2012, 18(3-4), Pp. 294–313.
۴۲. مصاحبه محقق با سید نعیم اورازانی (مشاور رئیس مجلس شورای اسلامی). چگونگی بهبود طرح‌های مجلس برای افزایش سرمایه اجتماعی، ۱۴۰۰.
43. United Kingdom House of Commons Procedure Committee, *Public Petitions and Early Day Motions, First Report*, 2007.
۴۴. خانیکی، هادی، حسین کرمانی. هابرماس در تلگرام؛ تحلیل حوزه عمومی و کنش ارتباطی در مکالمه‌های روزنامه‌نگاران ایرانی در رسانه‌های اجتماعی، مطالعات رسانه‌های نوین، ۱۳۹۸، ۵(۱۹)، صص. ۳۳ تا ۱۰۰.
۴۵. مهدی‌زاده، سیدمحمد، فرید عزیزی. تحلیل وضعیت کنش ارتباطی در کافه‌های تهران، فصلنامه مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۱۳۹۴، ۱۱(۴۱)، صص. ۶۹ تا ۱۰۰.
46. Griffith, J. and C. Leston-Bandeira, *How Are Parliaments Using New Media to Engage with Citizens?*, *The Journal of Legislative Studies*, 2012, 18(3-4), p. 496–513.
47. Norton, P., *Parliament and Citizens in the United Kingdom*, *The Journal of Legislative Studies*, 2012, 18(3-4), Pp. 403–418.
48. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/surgery>.
49. Leston-Bandeira, C., *Studying the Relationship between Parliament and Citizens*, *The Journal of Legislative Studies*, 2012, 18(3-4), Pp. 265–274.
50. <https://www.bathecho.co.uk/news/politics/ben-howlett-mp-set-hold-drop-surgery-st-marys-church-saturday-68216/>.
51. Roberts, R.N., S.J. Hammond and V.A. Sulfaro, *Presidential campaigns, slogans, issues, and platforms: The complete encyclopedia*, 2012, Santa Barbara Calif.: Greenwood, 3 v.
52. Williamson, M., *How to Run for Political Office and Win: Everything you need to know to get elected*, 2014, Ocala, Fla.: Atlantic Publishing Group Inc.
53. https://www.jamieparker.org/huge_public_meeting.
54. <https://www.parliran.ir/%D9%BE%D8%AE%D8%B4-%D8%B2%D9%86%D8%AF%D9%87-%D9%85%D8%AC%D9%84%D8%B3>.
55. www.ir-vp.ir.
56. <https://majlesyar.parliran.ir/>.
57. Arnold, J.R., *Parliaments and Citizens in Latin America*, *The Journal of Legislative Studies*, 2012, 18(3-4), Pp. 441–462.
58. <https://www.jamieparker.org/gambling>.

گزیده سیاستی

مجلس شورای اسلامی با در نظر گرفتن راه‌های گوناگون برای اثرگذاری شهروندان در فرایند قانونگذاری و نظارت می‌تواند به افزایش امید اجتماعی کمک کند. این ابزارها عبارتند از «همه‌پرسی تقنینی-مشورتی»، «دریافت پیشنهاد مردمی قانون»، «عریضه»، «ارتباط و گفتگو با شهروندان به‌منظور رسیدن به تفاهم و همدلی».

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc@majles.ir